کارل پۆپەر
لیبرالیزم و فەلسەفەی زانست

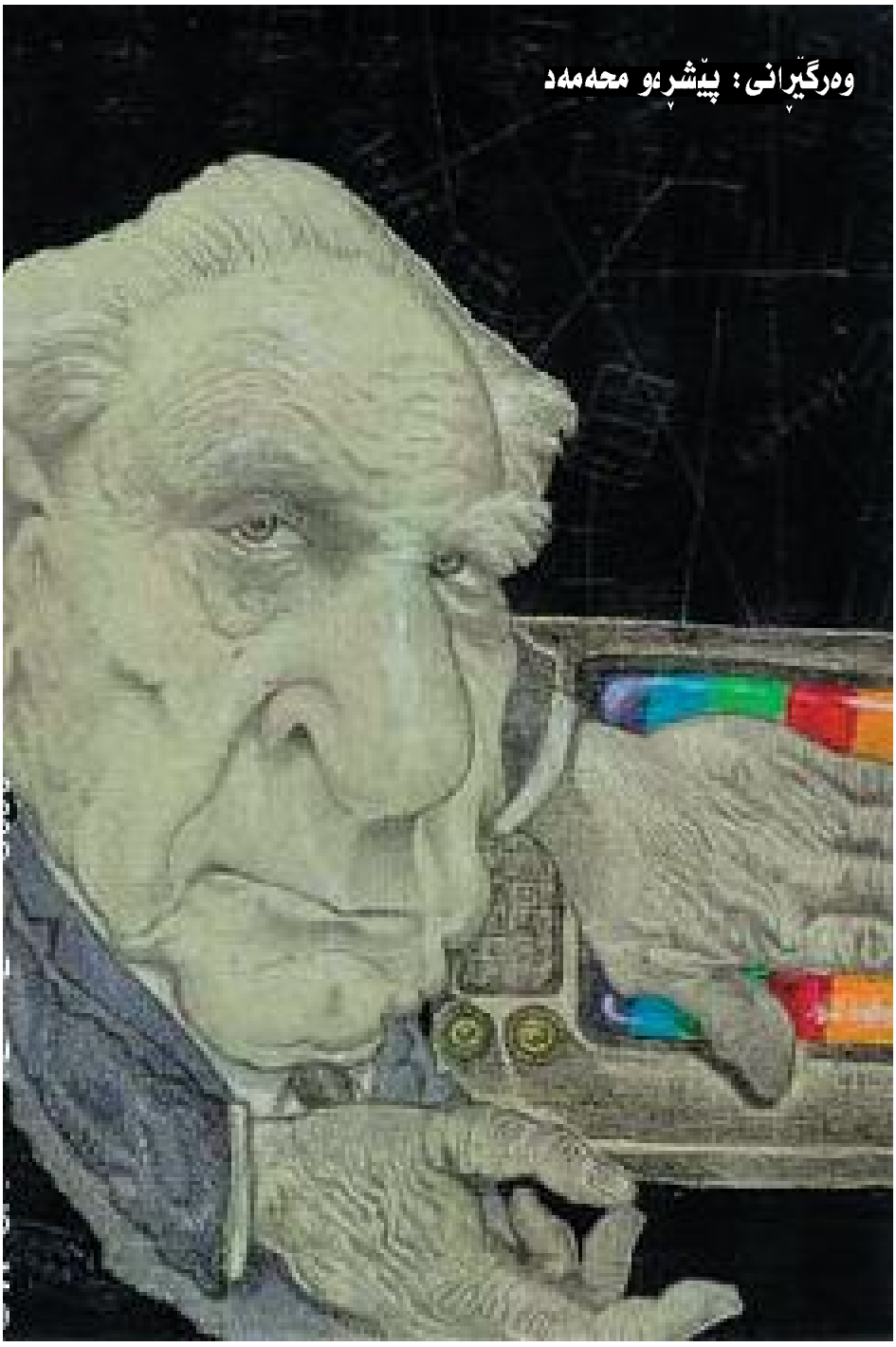

وەرگێڕانی: پێشڕەو محەمەد

کارل رایمۆند پۆپەر (1903–1994) زێتر وەکو فەیلەسوفێکی زانست و ئێپیستمۆلۆجیست ناوبانگی پەیدا کردوە. هێژموونی زانستی پۆپەر، بە تایبەتی لە کایەی مێتۆدۆلۆجیی زانستیدا، کاریگەری زۆرە و جێ بەروای هزرڤانانی دیسپلینە جۆراوجۆرەکانی زانستە. پۆپەر لە نەمساهاتە جیهانەوە و لە زانکۆی ڤییەنا ماتماتیک و فیزیک و سایکۆلۆژی خوێند. لە گەنجیدا چالاکی سیاسیشی هەبوو و ئاراستەکانی سۆسیالیزمی وەرگرتبوو. لەو رۆژگارەدا ئەو لە روانگەی زانستی و فەلسەفەییەوە، رەخنەی لە پۆزەتیڤیزمی لۆژیکی[1] گروپی ڤییەنا دەگرت. رەخنەکانی لەم بوارە، لە گرنگترین کتێبیدا بە ناوی لۆژیکی دۆزینەوەی زانستی[2] (1934) بڵاوکرایەوە، کە خودی گروپی ڤییەنا ئەم کتێبەیان چاپ و بڵاوکردەوە. پۆپەر لەتەک بڵاوبوونەوە و سەرکەوتنی فاشیزم، نەمسای جێهێشت و ڕۆیشت بۆ نیوزێلاند، و لە ساڵەکانی 1937–1945 لەو وڵاتەدا بە وانەگوتنەوە خەریک بوو. لەو قۆناغەدا بەرهەمە سەرەکییەکەی خۆی، واتا چڤاتی کراوە و دوژمنانی[3]، نووسی. ئەو دوای کۆتاییهاتنی جەنگ، لە

بریتانیا نیشتەجێبوو و بوو بە پرۆفیسۆری فەلسەفەی زانست و لۆژیك لە زانکۆی لەندەن. لە ساڵی 1957دا کتێبی هەژاری هیستۆریسیزم (مێژووگەرایی)[4]، لە 1963دا گومانەکان و پوچەڵکردنەوەکان[5]، و لە 1972دا زانینی ئۆبژێکتیڤ: تێروانینێکی پەرەسەندنخوازانە[6]ی نووسی.

پۆپەر لەم بەرهەمانەیدا، بەڵگاندنەکانی خۆی لە رەخنەی پۆزەتیڤیزم و رەتکردنەوەی یاسامەندی مێژوو پێشخست و پەرەیپێدا. تێروانینی سەرەکی ئەو رەتکردنەوەی مێتۆدی ئیندۆکسیۆنە[7] لە زانستە ئەزموونییەکاندا، کە بەپێی ئەوە، گریمانە زانستییەکان بە بینینە[8] پۆزەتیڤەکان دەسەلمێندرێن. توێژینەوەکانی پۆپەر بووەتە هۆی قسە و هەڵوەستە لەسەرکردن لە نێوان لایەنگرانی پۆزەتیڤیزم و مارکسیزمدا. پۆپەر لە کایەی هزری سیاسییدا، لە روانگەیەکی زانستی و فەلسەفەییەوە بەرگریکردووە لە لیبەرالیزم و دیمۆکراسی و بە بەهۆی بروابوونی بە پرەنسیپی ناجەختی[9] لە فەلسەفە و فیزیکدا، جەختی لەسەر هزری ئازادی مێژوو لە کۆت و بەندی یاساکان و پێشبینی نەشیاوی ئایندە کردەوە. لە بەرهەمە سەرەکییەکانی دیکەی ئەو، دەبێت ئاماژە بکەین بە پاشکۆی لۆژیکی دۆزینەوەی زانستی لە سێ بەرگدا: ریالیزم و ئامانجی زانست[10] (1983)، جیهانی کراوە: ئارگیومێنتێك بۆ نادێتێرمینیزم[11] (1982)، تیۆری کوانتەم و سیزم (اختلاف نڤر) لە فیزیکدا[12] (1982).

بە شێوەیەکی گشتی پۆپەر بەرگریکاری هزری ئازادی سیاسیی و ململانێی ئازاد، تیۆردارێژی ئەندازیاری چڤاتی پڵە بە پلە[13] (جز بە جز)، بەرگریکاری چڤاتی کراوە[14]، و نەیاری مێژووگەرایی[15] و هەرجۆرە ئایدیۆلۆژییەکی شۆرشگێری و یۆتۆپیاییە، هەروەها گۆزارشتە گفتوگۆئامێز و تازەکانی پۆپەر لە هزری فەیلەسوفە سیاسییە کۆنەکان، بەتایبەت پلاتۆن و هێگل، ئەویان لە ریزی راڤەکارە ناودارەکانی فەلسەفەی سیاسیی داناوە. بنەمای هزری سیاسیی پۆپەر، دەبێت لە برگریکردنی ئەو لە لیبەرالیزم بۆی بگەڕێین، بەڵام لەبەرئەوەی لیبراڵیزمەکەی پەیوەندی هەیە بە تیۆرییەکانی لەبارەی زانستەوە، بۆیە پێویستە بەرگریکردنی ئەو لە لیبەرالیزم لە دەقی تیۆری گشتی ئەو لەبارەی ناوەرۆکی زانین و ئازادی و ئاوەزگەرایی هزرین و پراکتیکی مرۆیی، بۆی بگەڕێین.

فەلسەفە و مێتۆدی زانست

لە دەستکەوتە سەرەکییەکانی تیۆریی زانستیی پۆپەر، دۆزینەوەی وەڵامە بۆ کێشەی ئیندۆکسیۆن لە زانستدا، کە لە رۆژگاری دەیڤد هیومەوە گومانێکی سەرەکی لە بنەرەتی زانستیی ئەزموونگەری دروستکردبوو. لە سەردەمی فرانسیس بەیکن، زانستی ئەزموونگەری و یاساویست، پشت بەست بوو بە پرەنسیپی ئیندۆکسیۆن: ((تیۆریی نادروست لەبارەی زانست، کە بە بەیکن دەستی پێکردبوو... تیۆرییەك بوو پشت بەست بەوەی زانستە سروشتییەکان هەموویان زانستی ئیندۆکسیۆنین))[16]، بەڵام هیوم گومانی لەم فۆرمە کرد، بەڵگەوەی ئەوەی خستەروو، کە لۆژیکیانە ناتوانین یاسا راستەکان لەبارەی شتە ئەزموونکراوەکانی رابوردوو، لە ئایندەشدا بە راست و فراوان بزانین ((زانست لە بنەرەتدا ئیندۆکسیۆنی و پشت بەست بە ئەزموون و بینین نییە، و هیوم ئەم ئەفسانەیەی تێکەڵکردووە))[17].

لەم رووەوە زانستی ئەزموونگەریی ئیندۆکسیۆنیی یاساویست لە روانگەی لۆژیکی و ئەزموونییەوە بنەرەتێکی پتەوی نییە، لەبەر ئەوەی ئیندۆکسیۆن شیاوی دیدۆکسیۆن[18] نییە لە لۆژیك و ئەزموندا. پۆپەر بەڵگەی ئەوە دەهێنێتەوە، کە راستی یاسا دۆزراوەکان (بەو جۆرەی هیوم دەیگوت) شیاوی سەلماندن نین، بەڵام لە بنەرەتدا لەبەر ئەم هۆیەی ناتوانێن رەتیانبکەینەوە، بەڵکو پێویستە لەرێگەی تاقیکردنەوەوە هەڵبسەنگێندرێن (و لە روانگەی هاوتاییبوونەوە دەوڵەمەندتر بن) بۆئەوەی بتوانین ئەوانە رەتبکەینەوە یان بە درۆیان بخەینەوە. لە بەرانبەر رەخنەکەی هیومدا، پۆپەر باوەڕیوایە ((ئێمە

ئێمە بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی پاسیڤانەی دووبارەبوونەوەی رووداوەکان بین، کە هەندێك رێسا بەسەرماندا بسەپێنن

بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی پاسیڤانەی دووبارەبوونەوەی رووداوەکان بین، کە هەندێك رێسا بەسەرماندا بسەپێنن، ئەوا ئاکتیڤانە هەوڵدەدەین رێساکان بەسەر جیهاندا بسەپێنین. هەوڵدەدەین بۆ ئەوەی وێکچوونەکانی نێو جیهان بدۆزینەوە، و ئەوانە بەپێی ئەو یاسای خۆمان دامانهێناوە، ڕوونبکەینەوە. بۆ ئەوەی چاوەڕوانی چەند پێشەکییەك بین، ڕووەو دەرەنجامەکان دەڕۆین. لەوانەیە هەمان ئەو دەرەنجامانەی، ئەگەر نادروستیان دەرکەوت، بەرکەناریان بکەین)) [19]. کەواتە دەبێت تیۆرییە زانستییەکان وەها ڕێکبخەین، کە بە ئاسانی شیاوی ڕەخنەلێگرتن و پووچەلکردنەوە بن. دانایی و زانست لە ڕێگەی پووچەلکردنەوە [20] و ڕەخنەوە پێشدەخرێن. بە دەربڕینێکی دیکە، هەوڵدانی هزری لە ڕێگەی ڕەتکردنەوەی تیۆرییەکان، گەشەکردنی زانستی لێدەکەوێتەوە. گەرەکە پووچەڵشیاوی [21] ببێتە جیاکەرەوەی بڕیارە ئەزموونییەکان لە نائەزموونییەکان و ببێتە پێوەری دیاریکردنی زانست [22]. لە نیمچەزانست پرۆسێسیی پەرەسەندنیی زانستدا ئەو گومانانەی لایەنن لە ڕوونکردنەوەی شتەکان، لێدەدرێن و پاشان ئەو گومانانە لە ڕێگەی تاقیکردنەوەوە پووچەڵدەکرێنەوە. لەم ڕووەوە گەشەسەندنیی زانست بەرهەمی مێتۆدی هەڵە لابردنە [23].

ئەزمونەکان نە تەنها بنەمای تیۆرییەکان نین، بەڵکو لەژێر ڕۆشنایی ئەواندا واتا پەیدا دەکەن و تیۆردارێژ دوای گومان و ڕوانین بە دوای ئەوانەدا دەڕوات

کەواتە زانستی تەواو و نەگۆڕ بوونی نییە. زانست لە ڕەخنە و پووچەلکردنەوەوە بەرهەمدێت. بە پێچەوانەی تیۆریی باوی پۆزەتیڤیستەکان، گەشەسەندنیی زانست لە جەختکردن و سەلماندنی تیۆرییەکان نییە، بەڵکو بەرهەمی ڕەخنەکردنەکانی و گۆڕان تێدا کردنەکانییەتی. ((مامەلەی زانستیی ڕەخنەکارییانەیە، دوای جەختێتی ناکەوێت، ئەزموونە سەرەکییەکانی گەرەکە، ئەو ئەزموونانەی لەوانەیە لە ڕێگەی تاقیکردنەوەوە ئەو تیۆرییە پووچەلبکرێتەوە، بەڵام هەرگیز ناتوانێت بیانسەلمێنتێت)) [24].

لەم ڕووەوە زانست و زانینی زانستی ناوەڕۆکێکی ناجەخت و ناکۆتایی و گومانئاسای هەیە. ناکرێت بە هیچ تیۆرییەکی زانستی بگوترێت تەواو ڕاست و حەقیقین، تەنها دەشێت بگوترێت ئەزموون لایەنگری ئەوە. ((وێنەی گشتی زانست لەمەدایە، کە ئێمە پرسێکی بەرچاو هەڵدەبژێرین، پاشان ئازایانە و نەترسانە تیۆرییەك وەکو ڕێگەچارەیەکی کاتی پێشەکەشدەکەین. پاشان بە توانستی خۆمان هەڵدەستین بە ڕەخنەگرتن لە تیۆرییەکە، واتا هەوڵدەدەین بۆ ئەوەی ڕەت و پووچەڵی بکەینەوە. ئەگەر لە ڕەتکردنەوە و پووچەلکردنەوەدا سەرکەوتوو بووین، ئەوا تیۆرییەکی دیکە دەخەینە ڕوو، و جارێکی دیکەش ئەوە ڕەخنە دەکەین... گشت مێتۆدی زانست دەتوانین بۆ ئەم پەیڤانەی کورتبکەینەوە: گومانی نەترسانە لەژێر پشکنینی ڕەخنەکردنی توند و لەتەك تاقیکردنەوەی سەخت)) [25].

بەمجۆرە بەهۆی پرەنسیپی پووچەلکردنەوە، لە هەر زەمینەیەکدا دۆزینەوەی تیۆرییەکی تەواوتر شیاو دەبێت. پنتی گرنگ لە تیۆری زانستی پۆپەردا ئەوەیە، کە تیۆرییە زانستییەکان بەرهەمی گومان(حدس)ن، و ڕاستییەکەی، ئیندۆکسیۆن ڕۆڵێکی لە بەرهەمهاتنی ئەوانەدا نییە. ئەزموونەکان و تاقیکردنەوەکان نە تەنها بنەمای تیۆرییەکان نین، بەڵکو لەژێر ڕۆشنایی ئەواندا واتا پەیدا دەکەن و تیۆردارێژ دوای گومان و ڕوانین بە دوای ئەوانەدا دەڕوات. ((تیۆری گومان و پووچەلکردنەوە نیشانیدەدات، کە بۆچی هەوڵی ئێمە بۆ سەپاندنی گوزارشتە تیۆرییەکان بەسەر جیهاندا لۆجیکیانە دەبێتە هۆی بینینی وێکچوونەکان... تیۆرە زانستییەکان کۆرتەی بینینەکان نین، بەڵکو داهێنراون، ئەو گومانە نەترسانەن، کە بۆ تاقیکردنەوە دەخرێنە ڕوو، بۆ ئەوەی ئەگەر ناکۆك بن لەتەك بینینەکان،بسردرێنەوە)) [26]. ئیندۆکسیۆن لە ڕاستیدا پرۆسیسێکی دەروونییە نەك لۆجیکی. تیۆرییە تازەکان بەرهەمی ئەزموون و ئیندۆکسیۆن نین، بەڵکو دەرەنجامی ڕەخنەی تیۆرییە هەبووەکانن و گەیشتن بە هەر تیۆرییەکی تازە، ئەوا لەخۆگری گومان و ئینتوئیسیۆن [27]ە. لە ڕاستیدا تیۆر لە ڕووی کاتەوە لە پێش بینینە. ((لە

بنەڕەتدا بینینی بێلایەنانە بوونی نییە. هەر بینینێك چالاکییەکی مەبەستدارە... کە لە پرس و ڕەوش و دۆخە چاوەڕوانکراوەکانەوە (یان ئەوەی دواتر ناوم نا "ئاسۆی چاوەڕوانی") دەکەوێتەوە. ئەزموونی هەڵچوون بوونی نییە... گومانەکان یان گریمانە گەرەکە لە پێش بینین و پێرسەپتکردنەوە بێت: ئێمە چاوەڕوانی لە ناخدارسکاو و ڕانینی لەناخدارسکاوی شاراوەمان هەیە))[28]. بە شێوەیەکی پوخت پرۆسیسی بەرهەمی زانست بەدەستهاتوو نییە لە ئەزموون و بینینەوە بۆ تیۆر، بەڵکو لە تیۆرەوە بۆ ئەزموون و بینین بەدەست دێت.

بە شێوەیەکی گشتی بەو جۆرەی بینیمان، پۆپەر ئیندۆکسیۆن بە جیاکەرەوەی زانست لە نیمچەزانست یان نازانست نازانێت. بە تێڕوانینی ئەو، ئەوەی زانست لە نیمچەزانست جیادەکاتەوە هەڵەشیاوی[29] و پووچەڵشیاویی بڕیارەکانە، لەبەرئەوەی تەنها بڕیارەکان شیاوی ڕەتکردنەوە[30] و ئەزموونکردنن[31]. ڕەتکردنەوە و پووچەڵکردنەوەی تیۆرییەکان، هۆشی زانستی فراوانیدەکات. گریمانە پووچەڵشیاوەکان، کە ئەگەری بەدرۆخستنەوەیان زێترە نەك ڕاستیان، ئەوا لێکۆڵینەوە و پشکینینی زانستی دەوروژێنن. لەم ڕووەوە پۆپەر بڕوایوایە پووچەڵکردنەوەی تیۆر و گریمانەکان ڕێگەی بەرفراوانی زانست خۆش دەکات، نەك جەختکردنەوە و سەلماندنیان. بەم هۆیەوە پێویستە بەدوای دۆزینەوەی کەموکوڕی گریمانەکانەوە بین، وێ ئیدی ڕەخنەکردنی ئەم کەموکوڕییانە دەخرێنە ڕوو. بە گوتەی پۆپەر ((لە قۆناغی پێش زانستدا ئێمە نەفرەتمان لەو لێهزرینەیە، کە پێیوایە دەشێت ئێمە لەهەڵەدا بین، کەواتە تا ئەو شوێنەی شیاو بێت بە شێوەیەکی دۆگمایینە گومانەکانی خۆمان دەپارێزین، بەڵام لەسەر ئاستی زانستی ئێمە بە شێوەیەکی دیسپلین لە گەراندنین بە دوای هەڵەکانی خۆماندا))[32]. سەرەنجام بە چەندین تیۆریی باشتر دەگەین. تیۆریی باشتر ئەوەیە، کە لەتەك ئەوەی تیۆرییەکانی پێشووتر ڕوونەکاتەوە، ئەوا لەتەکیاندا دژ دەوەستێت. ((بەڕەوپێشچوونی زانستی کۆکردنەوەی هەرچی زێتری بینینەکان نییە، بەڵکو ڕەتکردنەوەی تیۆرییە لاوازتەرەکان و لەجێدانانەوەی چەندین تیۆریی باشتر و تایبەت لە ڕوانگەی ناوەڕۆکەوە دەوڵەمەندتر))[33]. لەتەك ئەمەدا تەنها دەتوانین ببێژین لە ڕوانگەی دیاریکردنەوە تیۆری نوێ بە شێوەیەکی کاتی بەهێزترە لە تیۆرییە کۆنەکان. هەر تیۆرییەك پێویستە بە ڕوون و ئاشکراییەکی هەرچی تەواوترە دەربڕدرێت، بۆ ئەوەی بتوانین پووچەڵکردنەوەکەی بخەینە ڕوو. تیۆرییە پووچەڵنەشیاوەکان نیمچەزانستین، کەواتە پووچەڵشیاوی پێوەری تیۆریی زانستییە.

شۆپنهاوەر

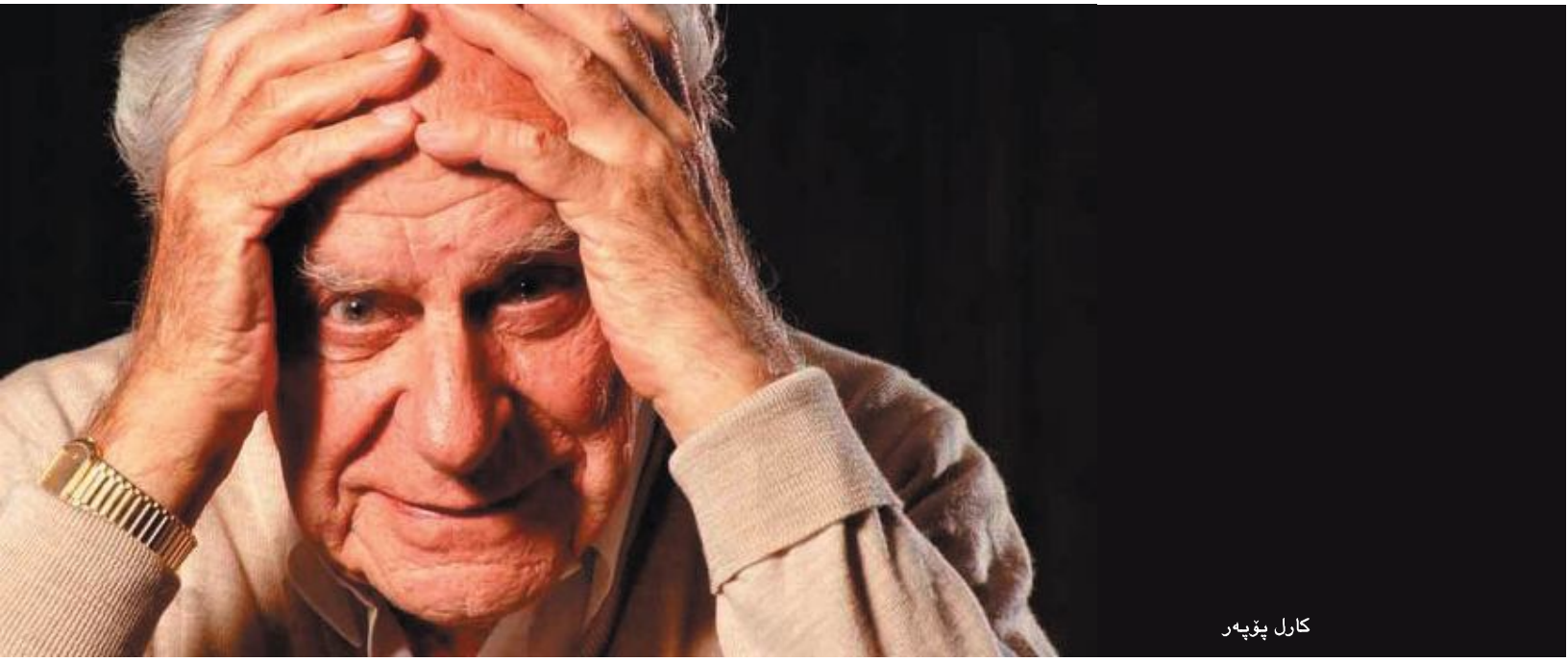

کارل پۆپەر

تیۆریی زانستی دەبێت شیاوێتی رەتکردنەوە و پووچەڵکردنەوەی هەبێت. لە تیۆرییەکدا جیهان بە ناچاری داخراوە، بەڵام لە کاتێکدا جیهانی ئەزموون کراوەیە. لەم رووەوە ئەگەر تیۆرییەك بڕوای وابێت، کە گشت ئەزموونی هەنوکە و ئایندە دیاریدەکات (هەرچەندە وەها توانستێکی روونکردنەوە لایەنگرانی تیۆرییەکە خۆشحاڵدەکات)- رۆڵی وەها بانگەشەیەك نیشانی نیمچەزانستی و لەسەرهەڵەبوونی تیۆرییەکەیە. بۆ نموونە مارکسیستەکان هەمیشە هەوڵیانداوە بە پێداچوونەوە بە هەزری خۆیان پرەنسیپەکانی ئەو تیۆرییە لە مەترسی پووچەڵکردنەوە و رەتکردنەوە رزگار بکەن. ئەوانە ئەم پرەنسیپانە بە خاوەن جەختێتییەکی پووچەڵنەشیاو دەزانن، بەڵام تیۆری زانستی ئەوەیە، کە لە بنەرەتدا پووچەڵشیاو بێت.

سەرباری ئەمە پۆپەر بە پێچەوانەی پۆزەتیڤیستە لۆجیکییەکانی گروپی ڤییەنا، نیمچەزانستی بە بێ واتا[34] و پووچ نەدەزانی. بە تێروانینی ئەو تیۆرییە نازانستێیەکان شیاوە بگۆڕێن و ئەزموونشیاو بن. ((داهێنانی تیۆرییەك یان گریمانەیەك هەمیشە هەڵگری قۆناغێکی دۆگماتیکی و بە گشتی قۆناغێکی رەخنەکارییە))[35]. گشت ئەو تیۆرییە مەزنانەی، کە بە بەشێکی بەرهەمە بەرجەستەکانی مێشکی مرۆیی دادەنرێن، لە چەندین دۆگمی کۆنترەوە هاتوونەتە بوون، کە رەخنەیان لێگیراوە[36]. ((ئەو کاتە قۆناغێکی رەخنەگرانە دەستەبەر دەبێت، کە پێشتر قۆناغێکی دۆگماتیکی بوونی هەبووبێت، کە لە درێژەی ئەو قۆناغەدا شتێك-چاوەروانییەك، کارێکی رێکوپێك لە رەفتاردا، فۆرمولە ببێت، بۆ ئەوەی قۆناغی لابردنی هەڵەکان شیاو و چالاك بێت))[37]، بەڵام تەنها بە مێتۆدی رەخنەکاری، واتا مێتۆدی لابردنی هەڵە، دەتوانین لەوە تێبگەین، کە گومانی دۆگماتیکی دروستبووە یان نا.

بەمجۆرە پێوەری جیاکردنەوەی زانست لە نیمچەزانست واتادارپوونی[38] بڕیارەکان نییە، بەڵکو تەنها رەتکردنەوەی شیاوێتی پووچەڵئامێزی ئەوانەیە. ((پۆزەتیڤیستەکان پێوەری سەلماندن شیاوی[39] و واتاداری وەکو پێوەرەکانی جیاکردنەوەی]بڕیارە زانستییەکان لە نازانستییەکان[بەکار دەهێنن، ئەوان لەم بابەتە نائاگا دەکات، کە من پووچەڵشیاوی تەنها وەکو پێوەری جیاکردنەوە بەکار دەهێنم، نەك وەکو پێوەری واتاداری))[40]. تیۆرییەکانی مێتافیزیکی و نازانستی و یان نازانستی واتایان هەیە، بەڵام شیاوی تاقیکردنەوە و سەرەنجام پووچەڵشیاو نین. لێرەدا سیزم(جیاوازی بۆچوون)ی پۆپەر بە تەواوی لەتەك پۆزەتیڤیستە لۆجیکییەکان دەردەکەوێت، کەواتە تیۆرە نازانستی یان نازانستییەکان بێ بەها و بێ واتا نین. ((تێپەرین لە مێتافیزیکاوە بۆ زانست هەنگاوێکی نائاگاییانە نییە: ئەوەی دوێنێ لێهزرینێکی مێتافیزیکی بووە، شیاوە سبەینێ بگۆڕێت بۆ تیۆرییەکی زانستی تاقیکردنەوەشیاو))[41]. هەروەها پۆپەر دەبێژێت: ((من تیۆرییە مێتافیزیکییەکان بە هاوتای تیۆرییە زانستییەکان دەزانم... بە جۆرێك بتوانرێت رەخنە بە شێوەیەکی ئاوەزمەندێتی لە تیۆریی مێتافیزیکی بگیرێت، ئەوا دەبێت بانگەشەی راستێتییەکەی بە جدی پەسەند بکرێت))[42]. تەنانەت

دەبێژێت: ((لەوانەیە... بتوانین لە مێتافیزیکادا بۆ جیاکردنەوەی سیستەمە مێتافیزیکییە بێ بەهاکان لەو سیستەمانەی بەهای لێکۆلینەوە و رامانیان هەیە، پێوەر بدۆزینەوە. ویستی راستەقینەی خوازیاری مێتافیزیك ئەوەیە، کە هەموو رەهەند و لایەنە راستەقینەکانی جیهان... لە وێنەیەکی تاکدا کۆببنەوە... کەواتە پێویستە لێرەدا هەمان پێوەری زانستەکانە. ئایا وێنە[ی جیهان[بەهای لێکۆلینەوە و توێژینەوەی هەیە یان نا، بە تێروانینی من پەیوەندی بەوەوە هەیە، کە ئایا دەبێتە هۆی رەخنەی ئاوەزمەندێتی و هەولدان بۆ تێپەڕین لە خود و گەیشتن بە وێنەیەکی باشتر یان نا)) [43].

تووێژینەوەی پۆپەر لەبارەی میتۆدی زانست و گرنگی رەخنە پەیوەندییەکی نزیکی هەیە بە تیۆرییەکەی لەبارەی سێ جیهان:

جیهانی یەکەم، جیهانی شتەکان و دیاردە ئۆبژێکتی و ئەستوونییەکان، جیهانی دووەم، جیهانی سەبژێکتی و نێوسەبژێکتییەکانە، جیهانی سێیەم، جیهانی بەرهەمەکانی ئۆبژێکتی هۆش و ئاوەزی مرۆڤە یان ئاوەزمەندییەکانە (ئەم جیهانە دروستکراوی مرۆڤە، بەڵام لەو سەربەخۆ دەبێت). جیهانی ئاوەزپەسەندەکان (معقولات) پێکهاتووە لە زمان، ئەدەبیات، هونەر، فەلسەفە، ئاین، ماف، مۆرال، زانست، تەکنیك، حکومەت و پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە، کە لە چوارچێوەگەلی ئۆبژێکتی و ئەستوونیی (ماتەری) لە شێوەی کتێبدا ڕێکخراون. مرۆڤ ئەم جیهانەی دروستکردووە، بەڵام ئەو جیهانە وەکو شتێکی ئۆبژێکتی دەخاتە بەر تێرامان و ڕەخنەکردن و هەلسەنگاندنەوە. هەریەکێك لە بەشەکانی جیهانی ئاوەزپەسەندەکان چیرۆك و ڕەوتی مێژوویی تایبەتی خۆی هەیە. ئەم جیهانە بەرهەمی کردەی مرۆڤە، بەڵام دەرەنجامی پڕۆژە و نەخشەیەکی پێشینیی (ئاپێریۆری) نییە. پەرەسەندنی جیهانی ئاوەزپەسند بەرهەمی ڕەخنە و گومان و پووچەڵکردنەوەیە، و پێشینەی ڕەخنەی ئاوەزی بۆ شارستانێتی گریکی دەگەڕێتەوە [44].

سێ جیهانەکەی پۆپەر پەیوەندییەکی نزیکیان لەتەك یەکدیدا هەیە. ئەم پەیوەندییە بنەڕەتی تیۆرییەکەی ئەوە لەبارەی ناجەختی و کرانەوە [45]ی جیهان. جیهانی یەکەم داخراو نییە، بەڵکو لەژێر کاریگەری بەردەوامی جیهانی دووەمدایە، و جیهانی دووەم لەتەك جیهانی سێیەمدا لە مامەڵەیەکی هەمیشەییدایە و جیهانی سێیەمیش کاریگەری لەسەر جیهانی یەکەم دادەنێت. ((هیچ بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرا نەخراوەتە ڕوو لەبارەی ڕەتکردنەوەی کرانەوەی جیهان و ئەو ڕاستینەیەی، کە شتە تەواو تازەکان هەمیشە لە دۆخی نەشونماکردندان ، هەروەها هیچ بەڵگەیەکی دروستیش نەهێنراوەتەوە، کە سێبەری گومان بخاتە سەر ئازادی و داهێنانەکانی مرۆڤ. پەرەنسیپی ناجەختی بەس [46] نییە. بۆ تێگەیشتنی ئازادی، مرۆڤ شتی دیکەی گەرەکە. ئێمە پێویستمان بە ئایدیای کرانەوەی جیهانی یەکەم بەرووی جیهانی دووەم و جیهانی دووەم بەرووی جیهانی سێیەم و کرانەوەی خودی و سەربەخۆی جیهانی سێیەم هەیە)) [47].

بە تێروانینی پۆپەر ئەگەر زانین و زانستی مرۆیی هەمیشە ناتەواو و بەردەوام لەتەك جیهانی یەکەمدا ئاوێتە بێت، کەواتە ئەو جیهانەی هەڵگری زانین و زانستی مرۆییە دەبێت هەمیشە کراوە بێت، بێگومان پەرەنسیپی ناجەختی و کرانەوەی جیهان پەیوەندییەکی سەرەکی هەیە لەتەك پەرەنسیپی پووچەڵشیاوی، لەبەرئەوەی زانینی زانستی لە ڕێگەی گومان و پووچەڵکردنەوەوە بلاودەبێتەوە. بە دەربڕینی ئەو ((ئەگەر سروشت تەواو دێتێرمینیستیك [48] بێت،

ئەگەر زانین و زانستی مرۆیی هەمیشە ناتەواو و بەردەوام لەتەك جیهانی یەکەمدا ئاوێتە بێت، کەواتە ئەو جیهانەی هەڵگری زانین و زانستی مرۆییە دەبێت هەمیشە کراوە بێت

زانست تەنها کاتێك ئۆبژێکتیڤییە، کە بەشێك بێت لە جیهانی سێیەم و پەیوەستی گشتی

Karl Marx

ئەوا دەبێت بیاڤی کارەکانی مرۆڤیش بەمجۆرە بێت. لەم شێوەیەدا ئیدی زانست بوونی نەدەبوو، تەنها روالەتی کار دەبوو)) [49].

پۆپەر دێتێرمینیزمی زانستی، توندترین شێوەی لە تیۆری لاپلاسدا خستبووە روو، بە ((سەختترین و جدیترین کێشە لە رێگەی روونکردنەوەی ئازادی، داهێنان، و بەرپرسیارێتی مرۆڤ و بەرگریکردن لێیانداد‌ەنێت)) [50]. ئەو دێتێرمینیزمی زانستی بە تیۆرییەك پێناسە دەکات، کە بەهۆی ئەوە ((پێکهاتەی جیهان بەو جۆرەیە، ئەگەر ئێمە وەسفێکی تەواو وردمان لەبەردەستدا بێت لەبارەی رووداوەکانی رابردوو و ئاگاداری تەواوی یاساکانی سروشت بین–ئەوا ئەو دەم بەشێوەیەکی ئاوەزی و بە بەرزترین پلەی وردی شیاوی پێشبینیکردنە)) [51]، بەڵام وەها تیۆرییەك هەم تاقیناکرێتەوە و هەم پووچەڵنەشیاوە. دێتێرمینیزم ئەگەری هەرجۆرە داهێنان و ئازادییەك دەهێنێت. بە دەربڕینی پۆپەر ((داهێنانێ بەرهەمێکی نوێ وەکو سەمفۆنی "جەی مینور"ی مۆتسارت بەدەستی فیزیکزانێك یان فیزیۆلۆژیستێك، کە لە توانستی جەستەیی مۆتسارت، بە تایبەتی مێشك و ژینگەی ئەستوویی ئەو دەکۆڵێتەوە، شیاوی پێشبینیکردن نییە)) [52]. تیۆری دێتێرمینزمی زانستی ((دەگوڕێت بۆ ئەم تێروانینەی، کە ملیاردەها ساڵ پێشتر، ئەتۆمەکانی جیهانی یەکەم لەخۆگری شیعری هۆمیرۆس و فەلسەفەی پلاتۆن و سێمفۆنییەکانی بێتهۆڤن بوون)) [53].

تێگەی جیهانی سێیەم لە هزری پۆپەردا پەیوەندییەکی نزیکی هەیە لەتەك تێگەی زانستی ئۆبژێکتی. هەر رەخنەکردنێکی تیۆرییەکان، بەر لە هەلسەنگاندن و تاقیکردنەوە، دەبێت لە فۆرمی ئۆبژێکتی زماندا ئاشکرا بکرێت. هزر تا ئەو کاتە ئۆبژێکتی نییە و تەنها لە جیهانی دووەم، واتا لە جیهانی هۆشدا بێت، شیاوی رەخنەکردن و هەلسەنگاندن نییە، کەواتە دەربڕینی رۆشن و ئازادی رەخنەگان و هزرەکان رێگە رووەو جیهانی سێیەم دەکاتەوە. تەنانەت ئەگەر زانایەك تیۆرییەکەی خۆی تاقیکردبێتەوە و سەلماندبێتی، تا ئەو کاتەی ئەو تیۆرییە لە رێگەی تاقیکردنەوە گشتیترەکان نەسەلمێندرێت، بە بەشێك لە زانستی ئۆبژێکتی و جیهانی سێیەم ئەژمار ناکرێت. زانست تەنها کاتێك ئۆبژێکتیڤییە، کە بەشێك بێت لە جیهانی سێیەم و پەیوەستی گشتی بێت، کەواتە زانست بەشێکی جیهانی دووەم نییە. جیهانی زانست جیهانی ئۆبژێکتییە، کە بە گشتی لە دەرەوەی سەبژێکتەکاندا بوونی هەیە. ((ناسین و زانینی زانستی تەنها ئەوە نییە، کە لە رستەی "من دەزانم"دا دەردەکەوێت. زانین بە واتای "من دەزانم" پەیوەستە... بە جیهانی سەبژێکتەکان، لە کاتێکدا زانینی زانستی پەیوەستە... بە جیهانی تیۆرییە ئۆبژێکتییەکانەوە)) [54].

زانست لە تێروانینی پۆپەردا پرۆسێسێکی پەرەسەندنخوازانەیە، و لە دەرەنجامی کاردانەوە بۆ پرسەکان و کێشەکان پێشدەخرێت. لەم رووەوە لە نێوان رەوتی گەشەکردنی زانست و پرۆسێسی پەرەسەندنخوازانەی ژیاندا پەیوەندی هەیە. ((دیاردەی زانست و زانینی مرۆیی بێگومان گەورەترین پەرجووە لە جیهاندا)) [55]. تیۆردارێژی زانستی لە مرۆڤدا وەکو ئامرازسازی وایە لای گیانەوەران بۆ رێککەوتن لەتەك ژینگەدا روو دەدات. ((هەموو بوونەوەران شەو و رۆژ بەردەوام دەرگیری شیکاری پرسەکانن)) [56]. لە قۆناغە بەرزەکانی پەرەسەندندا، مێتۆدی رەخنەگرانەی لابردنی بەردەوامی هەلەکان بە شێوەیەکی تەواو دەردەکەوێت. تیۆرییەکان وەکو کەرەستەکان لە جیهانی یەکەمدا، گۆڕانکاری چێدەکەن. تەواوی بەرهەمەکانی جیهانی سێیەم و لەوانە زانست، بە درێژایی قۆناغەکانی پەرەسەندن دروستبەبن و بەرهەمی پووچەڵکردنەوە وگۆڕانکاری و رەخنەکردن و هەلسەنگاندنی هەمیشەیین. ناتوانین هیچ رۆلێك لەوانە بەپێی مۆدێلێکی دیاریکراو دابمەزرێنینەوە. هیچ کاتێك لە هیچ زەمینەیەکەوە ناتوانین لە سفرەوە دەستپێبکەینەوە. ئێمە لە هەموو کایەکاندا میراتگری رابردووین و پشت دەبەستین بە داب و نەریتەکان، هەرچەندە رێگەی

پێشکەوتن لە هزرئازادی و هزرینی تازەدایە[57].

بە کورتی لە تێروانینی پۆپەردا ((بنەمای ئەزموونگەرایی زانستی ئۆبژێکتیڤی هیچ جۆرە رەهایەتییەکی نییە. زانست لەسەر گاشەبەردەکان بینا نەکراوە. پێکهاتەی تیۆرە زانستییەکان لەسەر زەلکاودا دەردەکەوێت، و وەکو پێکهاتەیەکە لەسەر پایەی خۆڵ وەستابێت. خۆڵەکان لەسەرەوە دەرژێنە نێو زەلکاوەکەوە، بەڵام هیچ کاتێك بە پایە و بنەمای لەپێشدراو و سروشتی ناگەن. ئەگەر دەبینە رێگر لەبەردەم رژانی زێتری خۆڵەکان، ئەوا بەو هۆیەوە نییە بە زەوییەکی گران و پتەو گەیشتووین. ئێمە تەنها کاتێك بە راستی دەوەستین، کە دڵنیا بین خۆڵەکان بە ئەندازەیەکی پێویست پتەون، کە بیناکە بپارێزن))[58]. لە شوێنێکی دیکەدا پۆپەر بەمجۆرە دەبێژێت: ((پێویستە وێنای بوونی سەرچاوەی مەبەستداری زانین وەلاوە بنێین و دانی پێدابنێین تەواوی زانین مرۆییە و ئەم زانینە پێکهاتووە لە هەڵەکان دەمارگرژییەکان، خەونەکان و ئومێدەکانی ئێمە. تەنها دەتوانین کوێرانە رووەو حەقیقەت ببزوێین، هەرچەندە حەقیقەت لە ئێمەوە دوورە دەستبێت. لە تەواوی کایەکانی زانست و زانیندا هیچ ئارگیومێنتێك نییە لەدەرەوەی رەخنە بێت... حەقیقەت لە دەرەوەی هەنگاوی مرۆڤدایە و دەبێت ئەم گوتەیە بە بەهادار بزانین، لەبەر ئەوەی بەبێ ئەوە هیچ پێوەرێکی ئۆبژێکتی بۆ توێژینەوە و رەخنەی گومانەکانمان بوونی نییە...))[59].

لەبارەی رەتکردنەوەی مێتۆدەکان و ئایدیۆلۆژییە شۆڕشگێرییەکان و هیستۆریسیزم

یەکێك لە ئامانجە کۆتاییەکانی چڤاتی کراوە و دوژمنانی روونکردنەوەی بنەما فەلسەفەییەکانی تۆتالیتاریزم و فاشیزم و هۆی مەیلی جەماوەرە بۆ ئەوانە. گرنگترین هۆکاری سایکۆلۆجی و سۆسیۆلۆجی هاتنە ئارای تۆتالیتاریم راکردنی خەڵکییە لە ترسی ئازادی و بەرپرسیارێتی نەخوازراو و حەزیان بۆ ئاساییش. دوای دەرچوونی مرۆڤ لە چڤاتی نەریتی ئۆتۆریتەخواز و داخراو[60] و گەیشتە نەریتی رەخنەگرانە، ئەو هەل و مەرج و پێویستییە نوێیانەی روویاندا، کە بوونە هۆی نیگەرانی و گرژی قوڵ لە مرۆڤدا، بە جۆرێك ئارەزووی گەرانەوە بۆ رەحمی ئاساییشی لەدەستچووی تێدا بێدار بووەوە. لە چڤانی مۆدێرندا نەریت و هیرارشی و ئاین رووەو پشتیوانێکی ئاساییشی تاك دەکەون، توانستی رەخنەگرتن و لێکۆڵینەوە و هەڵبژاردنی رێگە جۆراوجۆرەکان و بێ پێشینەکانی ژیان دەستەبەر دەبێت و گومان لە زانراوە کۆنەکان دەکرێت. چڤات بەهۆی کاریگەری فشارەکانی شارستانێتی رووەو دابران هەنگاو دەنێت و تاك لە ئازادهزرین[61]ەوە بۆ دۆگماتیزم[62] و لە ئازادییەوە بۆ ئاساییش پەنا دەبەن. ریشەی مەیلی خەڵکی بۆ چڤاتی داخراو، کە لە کۆنەوە لە بەرانبەر مەیلی شارستانێتی بۆ ئازادی و رەخنەکاری پەیدا بووە، هەر ئەمەیە: خۆزیای یۆتۆپیای هێمن و ئاساییش، خۆزیای چڤاتێکی داخراو و دوور لە دەستی ئازادی هزر و رەخنەکاری. کۆنەپارێزی و ئایدیالیزم، واتا پەنابردنە بەر نەریتەکانی رابردوو و گەران بە دوای یۆتۆپیا لە ئایندەدا، هەردوویان لە یەك رەگەزن و هەردوویان پشت بەستن بە توندوتیژی بۆ ریشەکێشکردنی هزری ئازاد. هەردوویان دژە گۆرانکاری و خوازیاری چڤاتێکی وەستاون. هەردوویان دەگۆرێن بۆ تۆتالیتاریزمی (راست و چەپ)، کە دیمەنی پراکتیکیان یەکەمیان فاشیزم و ئەویدیکەیان کۆمیونیزمە. بە تێروانینی پۆپەر هەندێك لە فرەزانترین و ئاگامەندترین فەیلەسوفان بە مەیلە مرۆییەکانیان و هەستی نیازپاکیان، واتا بۆ چاککردنی چڤاتی مرۆیی، پلاندانەری چڤاتی داخراو و دوژمنی چڤاتی کراوە و ئازادی و رەخنەگرتن و گۆرانکاری بوون. بە تێروانینی پۆپەر پێشەنگی فەیلەسوفە کۆنەپەرستەکان پلاتۆنە و گرنگترین هزرڤانی یۆتۆپیای

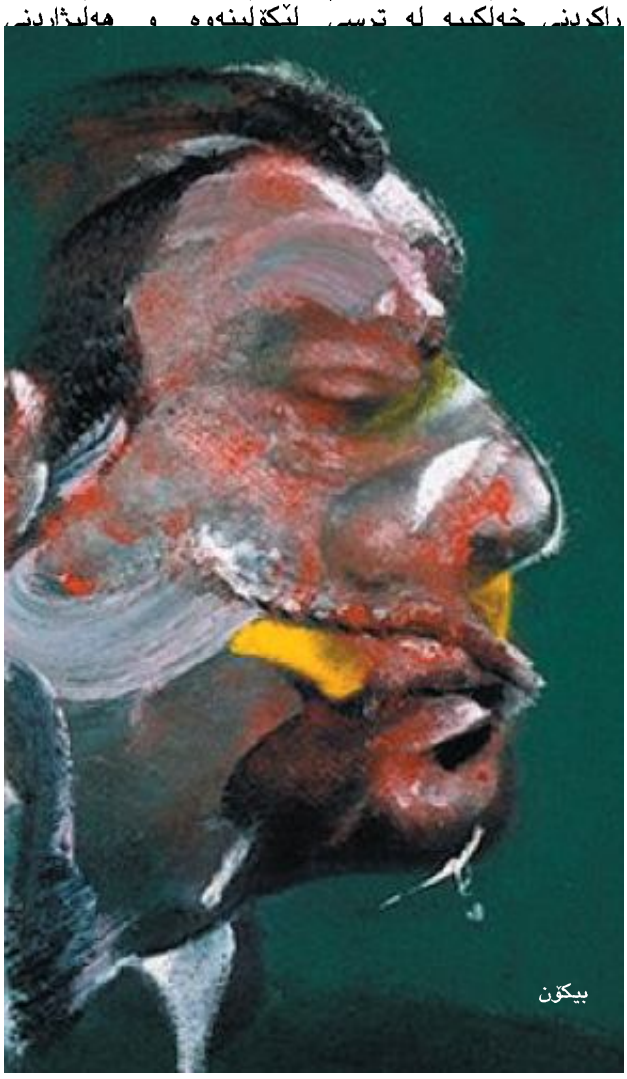
بیکۆن

ئایینده کارل مارکسه. پۆپەر، بە پێچەوانەی رەخنەگرانی رابردوو، ناکەوێتە رەخنەگرتن لە پنتە لاوازەکانی هزرینەکانی ئەم فەیلەسوفانە، بەڵکو لەتەك لەخنەکردنی پنتە بەهێزەکانیانداخەریك دەبێت، و لە کاتی پێویستدا، لۆجیکی ناوەکی ئەو فەیلەسوفانە بە مەبەستی خستنەرووی پنتی بەهێزیان دادەمەزرێنێتەوە و وایلێدەکات شیاوی بەرگریکردن بێت، و خۆی دووردەگرێت لە جەختکردنەوە لەسەر پنتە لاوازەکان. بەمجۆرە کاتێك دەکەوێتە رەخنەکردنی بناغە پتەو و بەڵگاندنە بنەرەتییەکانی ئەم فەلسەفانە، ئیدی هیچ بەڵگاندنێك بۆ بەرگریکردن لە دەستی لایەنگرانی ئەم فەلسەفانەدا نامێنێتەوە.

پۆپەر لە هزری پلاتۆن و ئەریستۆتێلیسدا بە دوای ئایدیۆلۆژی شۆڕشگێری تۆتالیتاریزم و هیستۆریسیزم (مێژووگەرایی)دا دەگەڕێت. ئۆتۆڕیتاریانیزم[63] دەسەلاتداریەتی(اقتدارگرایی) پلاتۆن و ئیزێنتیالیزم[64] (جەوهەرگەرایی) ئەریستۆتێلیس بنیادی ئەم دووانەن. فەلسەفەی یۆتۆپیای پلاتۆن فەلسەفەیەکە بۆ پارێزیکردنی چڤاتی داخراو و دەوڵەتی تۆتالیتێر و رێگرتن لە گۆڕانکارییەکانیان. پلاتۆن و ئەریستۆتێلیس بانگەشەکاری فەلسەفەی غەیبوێژانە[65] بوون، کە هێگل میراتگری بوو. ((شێوازی هزری سکۆلاستیکی و میستیك]ی[و نائومێدی لە وابەستەبوون – هەمووی دەرەنجامی ناچارەکیانەی رێبازی ئیزێنتیالیزمی پلاتۆن و ئەریستۆتێلیسە، و هەڵچوونی ئاشکرای پلاتۆن لە بەرانبەر ئازادی دەگۆڕێت بۆ شۆڕشی نهێنی ئەریستۆتێلیس بەرانبەر بە ئاوەز))[66]. ئەم دووانە رۆڵی سەرەکیان هەبوو لە ((دەرکەوتنی فەلسەفەی هێگل، کە پیری هیستۆریسیزم و تۆتالیتاریزمی ئەمرۆیە))[67]. لە سەدەکانی نێڤینیشدا ((کڵێسا بە شوێنپێی تۆتالیتاریزمی پلاتۆن و ئەریستۆتێلیسدا رۆیشت و ئەم رەوتە دواجار لە ئەنگیزاسیۆندا گەیشتە لوتکە. بە تایبەتی سەرچاوەی ئەنگیزاسیۆن (دادگای پشکنینی بیروباوەر)، تیۆرییەکەی پلاتۆن بوو))[68]. دوای ئەوە، فەلسەفەی هێگل سەرچاوەی هەموو رێبازەکانی هیستۆریسیزمە لەم سەدەیەدا. ((باڵی چەپی توندرەوی مارکسیستەکان و میانەرەوە کۆنزێرڤاتیڤەکان و فاشیستە راستگەرا توندرەوەکان–هەموویان]فەلسەفەی[هێگل بە بنەمای فەلسەفەی سیاسیی خۆیان دادەنێن))[69]. ((هێگل... لەنوێوە ئیدێکانی پلاتۆنی دۆزییەوە، کە پاڵپشتی هەڵچوونی هەمیشەیی بوون لە بەرانبەر ئاوەز و ئازادیدا. فەلسەفەی هێگل وەکو دووبارە هاتنەئارای تریبالیزمە (قبیلەپرستی)... وەکو دەبێژن ئەو ئەڵقەی بزربوونی نێوان پلاتۆن و فۆرمی ئەمرۆیی تۆتالیتاریزمە. لایەنگرانی ئەمرۆی تۆتالیتاریزم... هەموویان لە کەشی داخراوی فەلسەفەی هێگلەوە هاتوون، و فێری ئەوە بوون دەوڵەت و مێژوو و نەتەوە بپەرستن))[70]. هێگل بە فەلسەفەکەی خۆی ئایدیالەکانی شۆڕشی فەرەنسی وێراندەکات و لە پلەی فەیلەسوفی فەرمی و خزمەتگوزاری دەوڵەتی پروس ((خودا و پروس بەیەکەوە پاساو دەدات))[71] و ((لە لایەکەوە پەرستنی پلاتۆنیستیانە و پروسویستیانەی دەوڵەت و لە لایەکی دیکەوە، پەرستنی مێژوو و کۆیلایەتی لە بەرانبەر سەرکەوتن لە مێژوودا دەکاتە جێگرەوەی توخمی ئازادیخوازی و ناسیۆنالیزم))[72] و ((هێشتاش لە سەردەمی ئێمەدارێبازی هیستۆریسیزمی شێتئامێزانەی هێگل وەکو ئەو هەوێنەیە، کە دەبێتە هۆی گەشەکردنی خێرای تۆتالیتاریزم[73]. نزیکەی تەواوی تێگە گرنگەکانی تۆتالیتاریزمی ئەمرۆیی راستەوخۆ لە هێگلەوە بە میراتی ماونەتەوە))[74]. ئەم تێگانە بریتین لە: ناسیۆنالیزم لە واتا رەگەزپەرستییەکەیدا. بەرزراگرتنی دەوڵەت و جەنگ، لادانی دەوڵەت لە بەرپرسارێتی مۆراڵی، یەکێتی ستەم و ماف، ستایشکردنی رێبەران و کەسێتی جیهان–مێژوویی[75]. سەرەنجام پۆپەر دەربڕینەکەی شۆپێنهاوەر بەمجۆرە دەهێنێتەوە: ((ئەگەر رۆژێك گەرەکت بوو گەنجێك گەمژە بکەیت و توانستی هەرجۆرە لێهزرینێکی بە تەواوەتی لێوەربگرییەوە، باشترین رێگە ئەمەیە کتێبەکانی هێگلی بدەیتێ بیخوێنێتەوە))[76].

واپێدەچێت داوەریکردنەکەی پۆپەر سەبارەت بە مارکس، لە بەرانبەر بە بۆچوونە وروژێنەرەکانی لەبارەی هێگل، هاوسەنگتر و بێلایەنانە و تەنانەت هاوڕایانە بێت. هەڵبەتە ئەو جیاوازی دادەنێت لە نێوان لێهزرینەکانی مارکس و مارکسیزمدا. بە تێروانینی پۆپەر مارکسیزم ((پەتێترین، پەرەسەندووترین و ترسناکترین فۆرمی هیستۆریسیزم بووە))[77].

کارل پۆپەر

به تێروانینی ئەو سەرچاوەی هزرێ مارکسیزم و فاشیزم هەردوویان یەك شتە، هەرچەندە ((مارکس]تیۆرییەکەی خۆی[تاقیکردەوە و لەتەك ئەوەی لە تیۆرییە سەرەکییەکانی بەهەڵەدا چوو، ئەوا تاقیکردنەوەکەی بێهوودە نەبوو))[78]، بەڵام ((مارکس لەتەك بوونی هەموو شایستەییەکانی، ئەوا پێغەمبەرێکی درۆزن بوو. ئەو پێشبینی رەوتی مێژوویی کرد و پێشبینییەکانیشی راست دەرنەچوون... ئەو دەیان کەسی هۆشمەندی گومرا کرد و باوەری پێهێنان بەوەی رێگەی ژانستیانەی بەریەککەوتن لەتەك گرفتە کۆمەڵایەتییەکاندا پێشبینییەکی مێژووییە[79]. ئەو بەهۆی ئەو فێربوونەی لە فێرگەی هێگلدا دەستی کەوتبوو، بە سەختی کەوتە ژێر کاریگەری جیاوازی دێرینی نێوان نۆمینا(شت لەخۆدا)[80] و دەرکەوت[81] و جیاوازی نێوان جەوهەری[82] و ناجەوهەری[83]. ئەو پێشکەوتنەی وایدادەنا سەبارەت بە هێگل (و کانت) بەرهەمیهێناوە ئەمە بوو، کە نۆمینا یان ریالیتی لەتەك جیهانی ئەستووییدا، وەکو مێتابۆلیزمی مرۆڤ، بە یەك شتی دادەنا و دەرکەوت یان دیاردەی بەیەك شت دەزانی لەتەك جیهانی ئیدێکان))[84]. بە تێروانینی پۆپەر ((مارکس جەختی لەسەر ئەوە کردووەتەوە لە نێوان مێتۆدی تەواو هیستۆریسیزمیانەی خۆیی و هەرجۆرە شرۆڤەیەکی ئابووری بە مەبەستی پرۆگرامسازی ئاوەزمەندی، وێکچوویی بوونی هەیە))[85] و ئەمەش بنەرەتی لەبەرچاونەگرتنی گرنگی سیاسەتە. ((تیۆرییەکەی ئەو]مارکس[سەبارەت بە ناتوانایی هەر بەشێکی سیاسەت و باوەریشی لەبارەی دێمۆکراسی]وەکو فۆرمێکی دیکتاتۆری چینایەتی[بە تێروانینی من نە تەنها هەر هەڵەیە، بەڵکو هەڵەیەکی کوشندەیە[86]. بەپێی تیۆرییەکەی مارکس خۆی]بە پێچەوانەی مارکسیستەکان[ئێمە ناتوانین داکەوتی ئابووری بە خواست و ویستی خۆمان بگۆرین، وەکو ئەوەی لە ریفۆرمیزمی مافدا دەتوانین. سیاسەت جگە لەمە شتێکی دیکە نییە، کە "ژانی لەدایکبوون کورتتر و ئاسانتر بکات"[87]. لە دەرەنجامدا ئەو تێروانینە کەمئامێزەی مارکس سەبارەت بە دەستەڵاتی سیاسیی هەیبووە، نە تەنها لە دارشتنی تیۆرییەك لەبارەی گرنگترین ئامرازی پۆتێنسیال(هێزەکی)ی باشترکردنی رەوشی هەژاران، بەڵکو لە گەورەترین مەترسی هێزەکی بۆ ئازادی مرۆڤیش خۆی خافڵ کردووە. تێروانینی سادە و ساکارانەی ئەو لەبارەی ئەوەی لە چڤاتی بێچین[88]دا دەستەڵاتی سیاسپی هیچ رۆڵێکی نییە و دەولەت ئەرکی خۆی لەدەستدەدات و "دەژاکێت و وشك دەبێتەوە" بە روون و ئاشکرایی نیشانیدەدات، کە هەرگیز لەوە تێنەگەیشتووە دەستەڵاتی سیاسیی دەتوانێت چ کارێك بۆ خزمەتی ئازادی و مرۆیی بکات و گەرەکە بیکات))[89].

بە تێرروانینی پۆپەر پێشبینیکردنی دەرکەوتنی چڤاتی بێچین، نە تەنها لەتەك ئەو پێشەکیانەدا ناگونجێت، کە مارکس خستوونیەتە روو، بەڵکو ((بۆ زۆرێك لە خەڵکی جۆرێکە لە هەڵاتن، رێگەیەك دروست دەکات بۆ هەڵاتن لە بەرپرسیارێتییەکانی هەنوکە و سپاردنی بە بەهشتی ئایندە))[90]. زیانبارترین توخم لە مارکسیزمدا، لە روانگەی سیاسەتی

بە تێروانینی پۆپەر ((مارکس جەختی لەسەر ئەوە کردووەتەوە لە نێوان مێتۆدی تەواو هیستۆریسیزمیانەی خۆیی و هەرجۆرە شرۆڤەیەکی ئابووری بە مەبەستی پرۆگرامسازی ئاوەزمەندی، وێکچوویی بوونی هەیە

وەرچەرخانی مێژوو ملکەچی یاسا دێتێرمینییەکان نییە، بەڵکو دەرەنجامی هەوڵدانی ئێمەیە بۆ شیکاری پرسیارەکان و چارەسەری کێشەکان

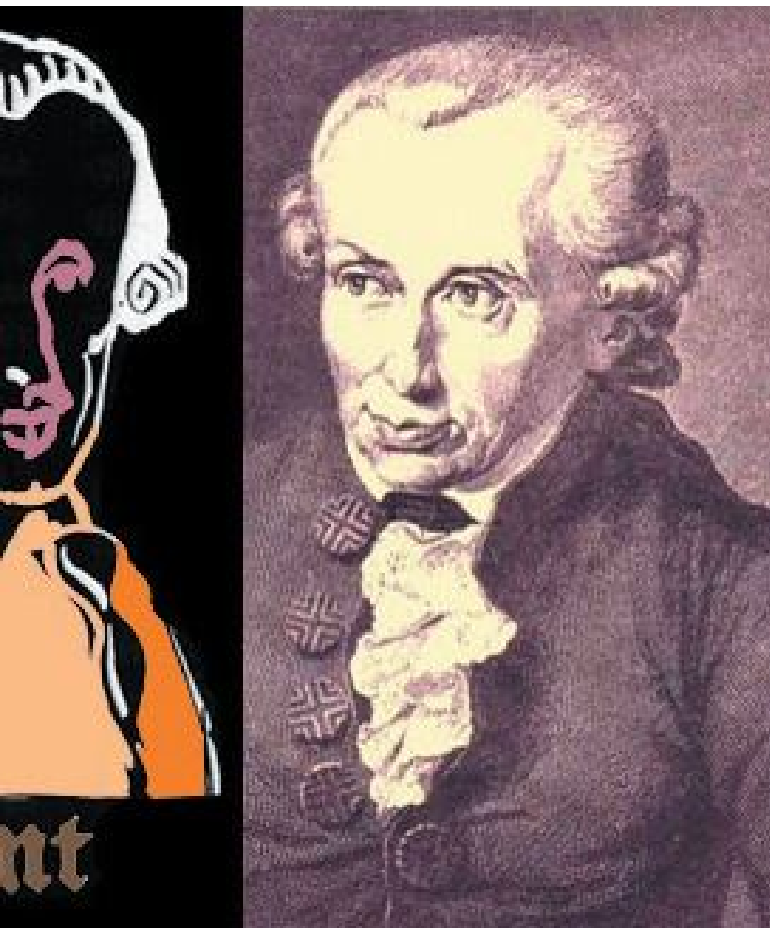

پراکتیکییەوە، هەمان پێشبینیکردنی شۆرشێکی توندوتیژئامێزە[92]. بە تێروانینی پۆپەر ((هۆکاری نشۆستهێنانی ئەو]مارکس[لە پلەی پێغەمبەری و پێشبینیدا، هەژاری رێبازی هیستۆریسیزمەکەیەتی، واتا ئەم داکەوت(واقعیت)ەی ئەگەر ئەمرۆ سەرنجی شتێك بدەین، کە وەکو مەیلێك یان پرۆسیسێکی مێژوویی دەردەکەوێت، ناتوانین بزانین ئایا سبەینێش وەها دەردەکەوێت یان نا))[92]. لەتەك ئەمەدا، پۆپەر سەبارەت بە لێهزرینەکانی مارکس لایەنی راست لە دەست نادات ورایدەگەیەنێت: ((لە ناکۆکی نێوان ئایدیالیزم و ماتەریالیزم[93]دا زێتر لەتەك مارکسدا هاورام. ئامانجی من نیشاندانی ئەم پنتە بوو، کە لێکدانەوەی ماتەریالیستییانەی مارکس بۆ مێژوو[94]، لەتەك هەموو ئەو بەهایانەی دەشێت هەیبێت، ئەوا نابێت زۆر بە جدییەوە وەربگیرێت))[95]. هەروەها دەبێژێت: ((بە تێروانینی من باوەر(ایمان)ی مارکس لە بنەرەتدا باوەر بوو بە چڤاتی کراوە[96]. بەپێی پرەنسیپە مۆراڵییەکانی مارکس، تێگەکانی وەکو ئازادی و یەکسانی لە هەموو شتێك گرنگتر بوون))[97].]تەنانەت[((کاریگەری مارکس لە ئاینی کریستیانیدا]لە روانگەی ریفۆرمە مۆراڵییەکانەوە[لەوانەیە بتوانین بەراوردی بکەین لەتەك کاریگەری لۆتەر لە ئاینزای کاتۆلیکیدا... مارکسیزمی سەرەتا بەو وردبینی و شێلگیرییە پراکتیکییەی لە پرسە مۆراڵییەکاندا دەیکرد و هەروەها ئەو جەختکردنەوەی، کە لەسەر کردەوە دەیکرد، نەك قسە، لەوانەیە گرنگترین هزری چاکسازی رۆژگاری ئێمەی ختسبێتە روو))[98]. بە تێروانینی پۆپەر ((ئەگەر لە]مارکس[یان پرسیبا: ئایا ئێمە دەبێت دروستکەری چارەنووسی خۆمان بین، یان تەنها باوەر بە پێشبینییەکەی بکەین؟ ئەو دروستکاری بەسەر پێشبینیدا قبوڵدەکرد))[99]. لەتەك هەموو ئەمانەدا پۆپەر لە شرۆڤەکردنی کۆتاییدا تێروانینی وایە، کە ((لە نێوان ئاکتیڤیزمی مارکس و باوەربوونی بە هیستۆریسیزم گرفتێکی گەورە هەیە و تیۆرییەکەیشی لەبارەی ئەمەی چارەیەکی دیکە نییە، جگە لە خۆدانە دەست هێزە نائاوەزییەکانی مێژوو، ئەوا ئەم گرفتە بەرفراوانتر دەکات[100]. مارکس هیستۆریسیزمی لە هێگل وەرگرت، بەڵام دواتر بەم ئەندازەیە بەسی نەکرد و مۆڵەتی ئەوەی دا هیستۆریسیزم زاڵبێت بەسەر ئاکتیڤیزمدا]یان بە باوەری ئەو بە کاریگەری کردە[))[101].

بە شێوەیەکی پوخت گرنگترین بانگەشەی مارکسیزم ئەمەیە، کە مێژوو و چڤات ملکەچی یاسا زانستییە ناچارەکییەکانن و دەشێت لەسەر بنەمای ئەم یاسایانە ئایندەی

مێژوو و چڤاتی مرۆیی پێشبینی بکەین. هەنگاوی دژ بەم کردەی ئەم یاسایانە نەشیاوە، واتای سۆسیالیزمی زانستی[102] لە بەرانبەر سۆسیالیزمی یۆتۆپیایی[103] هەر ئەمەیە. هەڵبەتە پۆپەر هزری مارکس بە یۆتۆپیایی ئەژمار ناکات، هەرچەندە مارکسیزمی سەدەی بیستەم لە فۆرمی کۆمیونیزمدا وەها تایبەتمەندییەکی وەرگرتووە. ئەو زانستیبوونەی هزری مارکس رەتناکاتەوە، واتا بە سەرنجدانی ئەوەی خاوەن ناوەرۆکێکی یاسامەندە، بە پووچەڵنەشیاوی نازانێت. بەم هۆیەوە بە تێروانینی ئەو دەبێت بیروباوەڕەکانی مارکس تاقیبکرێنەوە، کە تاقیکراونەتەوە و بە گشتی پووچەڵ و رەتکراونەتەوە. بەمجۆرە، بەپێچەوانەی تێروانین و پێشبینییەکانی مارکس، کۆمیونیزم لە وڵاتە پێشکەوتووە پیشەسازییەکان دەرنەکەوتووە، پرۆلیتاریا رۆڵی نەبووە لە شۆرشە کۆمیونیستییەکانی سەدەی بیستەمدا، کرێکاران لە چڤاتە پیشەسازییەکاندا پۆشتەتر بوون و ئاگایی چینایەتیان[104] لەدەستداوە. چڤاتی سەرمایەداری پێشکەوتوو لە نێوان دوو جەمسەری بۆرژوازی و پرۆلیتاریادا دابەشنەبووە، بەڵکو چینی ناوەراست گەشەی سەندووە، کەواتە تیۆری زانستی مارکس پووچەڵبووەتەوە. ((مارکسیزمی زانستی مرد، بەڵام دەبێت دوو شت تێیدا بە زیندوویی بمێنێتەوە: یەکێکیان هەستکردن بە بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی و ئەوی دیکەیان خۆشەویستی بۆ ئازادی))[105].

بە تێروانینی پۆپەر مارکسیزم تەنها نموونەیەکە لە تیۆریاکانی هیستۆریسیزم. بەهۆی ئەمجۆرە تیۆریانە مێژوو بەگوێرەی یاسا ناچارەکی و دێتێرمینییەکان چەند قۆناغێك دەبرێت و بەگوێرەی هەمان ئەو یاسایانە، ئایندەی چڤات شیاوی پێشبینیکردنە. هەموو ئەو تیۆریانەی لە هەوڵی دۆزینەوەی ئاراستە ناچارەکییەکانن لە پرۆسێسی مێژوودا، ئەوا هیستۆریسیزم(مێژووگەرایی)ن. لە وەها تێروانینێکدا مێژوو گشتێکە، کە بەشەکانی بەگوێرەی یاسا هەمەکییەکانەوە بەیەکترییەوە بەستراونەتەوە. لە تێروانینی پۆپەردا ئایدیۆلۆژییە شۆرشگێرییەکان هەم هیستۆریسیزم و هەم هۆلیست(گشتگەرا)ن[106]. لەوێشەوە کە مێژوو بە هاوتای پلان و نەخشە دەزانن، ئەوا ئامانج یان یۆتۆپیایشی بۆ وێنادەکەن. بە تێروانینی پۆپەر تیۆریاکانی هیستۆریسیزمی مێتافیزیکی و فەلسەفەیی و زانستی هەموویان یەك توخمن. بە پێچەوانەی ئەمجۆرە تیۆریانە، پۆپەر پێیوایە وەرچەرخانی مێژوو ملکەچی یاسا دێتێرمینییەکان نییە، بەڵکو دەرەنجامی هەوڵدانی ئێمەیە بۆ شیکاری پرسیارەکان و چارەسەری کێشەکان. مێژوو خۆی لە خۆیدا داهێنەری مەبەست و ئامانج و ئاراستەیەك نییە، بەڵکو کارەکانی ئێمە ئەم جۆرە شتانەی پێدەدات. هەڵبەتە گەشەسەندن و وەرچەرخانی مێژوو، ملکەچی گەشەسەندن و پەرەسەندنی زانستی ئێمەیە، بەڵام شێوەی پەرەسەندنی زانستی ئێمە لە ئایندەدا شیاوی پێشبینیکردن نییە. هەرکەسێك بتوانێت ئەمرۆ بەهۆی ئەوئامرازە زانستیانەی هەن دۆزینەوەکانی سبەینی پێشبینی بکات، هاوکات دەستی بەو دۆزینەوانە دەگات، و ئەمە بە واتای کۆتایی پرۆسیسی گەشەسەندنی زانینە و ئەگەرنا لە بنەرەتدا بە دۆزینەوە ئەژمار نەدەکران. لە پەراوێزی ئەم تێگە هەمەکییەدا، نەشیاوبوونی پێشبینیکردنی وەرچەرخانەکانی چڤات و پرۆگرامسازی تەواو بۆ چڤات هەیە. کارەکانی مرۆڤ بە شێوەیەکی گشتی، و کاری سیاسیی بەتایبەتی، کاریگەری وای هەیە، کە لە دەرەوەی نیازی سەبژێکتەکەیە (یان بکەرەکەیە).

لە تێروانینی رەخنەگرانەی پۆپەردا، تێروانینە یۆتۆپیایی یان شۆرشگێرییەکان بۆ گۆرانە کۆمەڵایەتییەکان، یان ئەندازیاریی کۆمەڵایەتی پشت بەستە بە نازانست، یان لێهزرینی نائاوەزمەندی. لەم رووەوەیە، کە هەوڵدان بۆ بەدەستەبەرکردنی ئایدیۆلۆژییە هۆلیست و یۆتۆپیایی و هیستۆریسیزمەکان کارەساتبار و زیانبارە. بەمجۆرە هەر یاسایەکی

سروشتی ناجەختی و پووچەڵشیاوە، یاسا و گریمانە چڤاتۆلۆجییەکانیش [107]، تەنانەت ئەو کاتەی بەڵگەی سەلمێنەریشیان هەیە، هەر دەبێت بکەونە بەردەم ئەزموونی پووچەڵکردنەوەوە. هەر لێرەوە دەردەکەوێت هاتنەئارای خواستە یۆتۆپییەکان بۆ ئاواکردنەوەی تەواوی چڤات لە رووی لۆجیکییەوە نەشیاوە. ((بە بەڵگەیەکی زۆرەوە ناتوانین تەواو یان بە نزیکەیی تەواوی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان رێکبخەین، لانیکەم لەبەر ئەوەی پراکتیزەکردنی هەر سیستەمێکی تازە بەسەر پەیوەندیپە کۆمەڵایەتییەکاندا، کۆمەڵێك پەیوەندی نوێ دادەهێنێت، کە دیسانەوە دەبێت رێکبخرێنەوە)) [108]. کاتێك روانینی یۆتۆپیایی بۆ ئەندازیاری کۆمەڵایەتی لە رووی لۆجیکییەوە نەشیاوە، ئەوا لە کەموکورتی و نەسازی تێروانینە هۆلیستەکان لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا دەردەکەوێت، لەبەرئەوەی ئەم زانستانە تایبەتمەندی هەڵبژاردن و هەندەکی بینینەکان لەبەرچاو ناگرن، و لێکۆڵینەوەی چڤاتی وەکو گشتێك دادەنێن.

پۆپەر لە نێوان دوو رێگەچارەی ئەندازیاری یۆتۆپیایی یان هۆلیست و ئەندازیاری کۆمەڵایەتی پلە بەپلە، تەنها دووەمیان بە شیاو دەزانێت. باوەرداران بە یۆتۆپیا ((ئەوەی لە بنەرەتدا پلە بەپلەیە بێتێبینیکردن و نەزانانە بەکاردەهێنن)) [109]. ئەندازیاری کۆمەڵایەتی هۆلیست یان یۆتۆپیایی، تیۆرییەکە لەبارەی چڤات و بەشە دیاریکارەکانی لە پشتەوەیە، کە سەرەنجام پشت بەستە بە گومان. لە بەرانبەردا، ئەندازیاری کۆمەڵایەتی پلە بەپلە دەبێت هەلومەرجی پێویست لە روانگەی ئەزموونییەوە لەبەرچاو بگرێت. ئەندازیاری کۆمەڵایەتی بەبێ توانستی رەخنەگرتن لە ئامانج و مێتۆدەکانی ناکاریگەرە. ((پێشکەوتن بە گشتی وابەستەیە بە هۆکارە سیاسییەکانەوە، واتا پەیوەندی بەو دامەزراوانەوە هەیە، کە پارێزەری ئازادی هزرن)) [110]. دەبێت توانستی رەخنەکردنی سیاسەتەکانی حکومەت بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانی هەر جۆرە ئەندازیارییەکی کۆمەڵایەتی پارێزراو بێت. ئەم تێگەیە بەو جۆرەی بینیمان، دەرەنجامی تیۆرییەکەی پۆپەرە سەبارەت بە گەشەسەندنی زانست وەکو پرۆسیسی لابردنی هەڵە. سەرباری ئەمە، رەخنەکردنی سیاسەتەکانی حکومەت لەبەر چەند هۆیەکی دیکە پێویستییە و لەوانە، کە کاری سیاسیی هەمیشە دەرەنجامی ناخواستە دەخاتەوە. پۆپەر چەند بەڵگەیەك دەهێنێتەوە لە پێوانە فراوانەکەیدا بۆ رەتکردنەوەی ئەندازیاری کۆمەڵایەتی هۆلیست(گشتگەرا): یەکەم لەم جۆرە ئەندازیارییە کۆمەڵایەتییەدا، لەبەر ئەوەی بەردەوام هەنگاوی فراوان و گشتگیر ئەنجامدەدرێت، ناتوانین بە ئاسانی دیارییبکەین، کە کام یەکێك لەم هەنگاوانە لە بەرهەمهاتنی دەرەنجامەکاندا کاریگەر بووە. کەواتە ئەمجۆرە مێتۆدە دەستخستنی زانینی ئەزموونگەریانە لەبارەی ژیانی کۆمەڵایەتی نەشیاو دەکات. بە تێروانینی پۆپەر تەنانەت ئەندازیاری کۆمەڵایەتی پلە بەپلەش، هەمیشە نابێتە هۆی دەستخستنی زانینی ئەزموونگەری پێویست لەبارەی چڤاتەوە. ((زۆرێك لە تاقیکردنەوە زۆر خوازراوەکان، لەتەك ئەوەی یۆتۆپیایی نین و ناوەرۆکێکی پلە بەپلەیان هەیە، ئەوا بۆ ماوەیەکی زۆر لە سنووری خەون و خەیاڵدا دەمێننەوە. لە پراکتیکدا (ئەندازیاری کۆمەڵایەتی) گەرەکە بە گشتی پشت بەست بێت بەو تاقیکردنەوانەی، کە لە هۆشدا تاقیکراونەتەوە)) [111]، بەڵام ئەمە بەم واتایە نییە مێتۆدێکی باشتر وێناکرابێت لە ئەندازیاری کۆمەڵایەتی پلە بەپلە. دووەمیان ئەمەیە کە بە تێروانینی پۆپەر پرۆگرامسازێ و ئەندازیاری کۆمەڵایەتی هۆلیست، یان یۆتۆپیایی ناتەواون، و یان بە دەربرینێکی باشتر، ناتوانن رێگربن لە بەردەم دژایەتیکردنی ئامانجەکانی خۆیان. بە گشتی هەوڵدان بۆ دامەزراندنەوەی هەمەکیانەی چڤات لەتەك چەندین دژایەتی فراواندا رووبەروو دەبێت، لەبەرئەوەی لەتەك بەرژەوەندییە جێگرەکانی گروپە کۆمەڵایەتییەکان بەریەکدەکەون. سەرباری ئەمە کۆدەنگبوون لەبارەی ئامانجەکانی ئەمجۆرە هەنگاوە یۆتۆپیایی و هۆلیستانە زۆر دوورە. لە دەرەنجامدا ئەندازیارانی کۆمەڵایەتی یان شۆڕشگێران گەرەکە نەیارانیان سەرکوت بکەن، و یان بێدەنگ و ملکەچیان بکەن. لەم رووەوە حکومەت ناوەرۆکێکی ئۆتۆریتەخوازانە وەردەگرێت و ناچار دەبێت دژایەتی هەرجۆرە رەخنەگرتن و نەیارییەك و ئۆپۆزیسیۆنێك بکات. وەها حکومەتێك پەیوەندی خۆی لەتەك چڤات لەدەست دەدات و تەنانەت ناتوانێت لە سنووری گونجاندنی پرۆگرامە رەچاوکراوەکانی خۆی تێبگات. سەرەنجام شۆڕشگێران دەگۆڕێن بۆ چینی ئەریستۆکراتی نوێ و ئایدیۆلۆژیی شۆڕشگێرانە بۆ داپۆشینی سەرمافییەکان(امتیازات)ی خۆیان بەکار دەهێنن: ((ئایدیۆلۆژیی شۆڕشگێری دەبێت بە تلیاکی گەلان)). شۆڕشگێران کاتێك بۆ رزگارکردنی رۆژەڤە شۆڕشگێری و یۆتۆپیاییەکانی خۆیان دەستەڵاتێکی تەواو بەدەستەوە دەگرن، بۆ پاراستنی ئەوە دەست بە هەنگاونانی خێرا یان پرۆگرامسازی پرۆگرامنەسازاو دەکەن. بەمجۆرە ئەندازیاریی کۆمەڵایەتیی یۆتۆپیایی، ناچارەکیانە نشوست بە ئامانجەکانی خۆی دەهێنێت.

ئایدیۆلۆژییە یۆتۆپیایی و شۆڕشگێرییەکانیش، کە لە هەوڵی دامەزراندنی جیهانێکی رەوان و بێ وێنە و خەیاڵین، لەبەرئەوەی شتی نوێ و بێوێنە بە تەواوەتی نەشیاوە، هەر ئایندەیەك بنەرەتی لە ئێستا و رابردووداً هەیە. ئاواکردنی (یان دامەزراندنی) یۆتۆپیای بێوێنە نەشیاوە،

لەبەر ئەوەی تەنها ئەو کارەی ئێمە دەتوانین ئەنجامی بدەین ئەمەیە، کە لەسەر ڕەوشی ئامادە کار بکەین و گۆڕانکاری تێدا ئەنجام بدەین. شۆڕشگێڕان و باوەردارانی یۆتۆپیا بە گۆڕانکاری هەندەکی ناڕەزامەندن، و خوازیاری گۆڕانکاری هەمەکی پێکهاتەی چڕاتن. بە دەربڕینێکی دیکە، دەرگیری ئەو دژوازییەن کە گەرەکیانە بەر لەوەی شتێك لە هەندەکییەتدا گۆڕان پێبدەن، دەخوازن تەواوی ڕژێم بگۆڕن. سەرباری ئەمە، شۆڕشگێڕان و لایەنگرانی یۆتۆپیا پڕوپاگەندەی ئەوە دەکەن، کە زانیاری و زانینی تەواویان سەبارەت بە چڕات هەیە، کە ئەمە خۆی نەشیاو و وێنانەکراوە، هەروەها ئەم وێناکردنەش بێ بناغەیە، کە دەبێژێت مێژوو ئامانجی هەیە، لەبەر ئەوەی بەدەستهێنانی ئەوەی پێدەگوترێت ئامانج، دیسان گۆڕانکاری تێدا ڕوودەدات و ئامانجی دیکە دەخاتەوە، کەواتە مێژوو داخراو نییە، و ناتوانین ڕایبگرین. هەرچی زێتر بچینە پێشێ ئاسۆی نوێی دیکە دەکرێنەوە، و هیچ کاتێك ناتوانین بگەینە کەناری ئارامی و کۆتایی ئاسۆکە. پارادۆکسێکی دیکەیش هەیە و ئەویش ئەمەیە، کە شۆڕشگێڕەکان و خەیاڵاتەکانیان کاڕیگەر دەبن بە چڕات و ڕەوشی باو و ئەو شتەی بەشێك لە ڕەوشی باو ناشێت لەنێو ببرێت. ئاواکردنی چڕاتێکی تەواو نوێ و بێوێنە وابەستەیە بە وێرانکردنی ڕەوشی باو، بەڵام وێرانکردنی ڕەوشی زاڵ بە واتای نەشیاوبوونی هەر پراکتیزەکردنێکە، کەواتە جگە لە هەنگاوەکان و بزووتنەوە هەنگاو بەهەنگاو و پلە بەپلەکان (کە دەبنە هۆی گۆڕانکارییە بنەڕەتی و بناغەییەکان)، ڕێگەیەکی دیکە بوونی نییە. تەنانەت ئەگەر بتوانین چڕات تەواو لەسەر بنەمای پلان و نەخشە ئاوابکەینەوە، دیسانەوە ئەمە لە دەستی پلاندانەران و نەخشەسازان دەترازێت و بەهۆی کاریگەری وەرچەرخانە ناچارەکییەکان دەگۆڕێت. بە شێوەیەکی گشتی لە تێروانینی پۆپەردا گۆڕانکارییە شۆڕشگێڕی و هەمەکی و ڕادیکاڵەکان لەو چڕاتانەی دامەزراوەیەکی پێویستیان نییە بۆ ڕەخنەکردنی سیاسەتەکانی حکومەت، زۆر دژوارە. ڕەوشی لەبار بۆ وەها ڕەخنەکردنێکی سیاسەت و حکومەت هاوتەریبە بە پرۆسیسی چارەسەرکردنی کێشە لە ڕێگەی لابردنی هەڵەوە لە زانستدا. لە تێروانینی پۆپەردا ڕەوشی ڕەخنەی زانستی و لابردنی هەڵە تەنها لە حکومەتە دیمۆکراتیك و لیبرالەکاندا هەیە و گۆڕانکارییە شۆڕشگێڕییەکان لەم هەل و مەرجانەدا کێشە و کەموکوردتی دروستدەکەن.

لەبارەی بەرگریکردن لە دیموکراسی و چڕاتی کراوە

بەوجۆرەی بە ڕۆشنی بینیمان، تیۆرییە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکانی پۆپەر لە تیۆرییە ئێپستمۆلۆجییەکەوە، کە بنەڕەتی فەلسەفەی زانستی ئەوە، سەرچاوە دەگرێت. بابەتی سەرەکی کتێبی چڕاتی کراوە و دوژمنانی بریتییە لەوەی کە دەبێت بۆ بنەڕەتی سیستەمە کۆمەڵایەتێ و سیاسییەکان لە لێهزرینەکان و تیۆرییە فەلسەفەییەکاندا بۆی بگەڕێین. بە تێروانینی ئەو پڕەنسیپی ڕەخنەگرانەی ئاوەزمەندی، کە لەبارەی تیۆریا زانستی و مێتافیزیکییەکاندا بەکار دەهێنرێن، دەبێت بە هەمان ئەندازە لەبارەی تیۆریا سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکاندا بەکار بهێنرێن. بەڵگاندنەکانی هەردوو کتێبی چڕاتی کراوە و دوژمنانی و هەژاری هیستۆریسیزم لە تیۆریی ئێپستمۆلۆجی کتێبی لۆجیکیی دۆزینەوەی زانستی سەرچاوەیان گرتووە. ڕەخنەی ئاوەزمەندی وەکو ئەوەی بنەمای گەشەکردنی زانستە، ئەوا تایبەتمەندی سەرەکی چڕاتی کراوەیشە.

پۆپەر لە کتێبی چڕاتی کراوە و دوژمنانیدا بە شێوەیەکی سانا بەرگریدەکات لە دیمۆکراسی و یان بە دەربڕینێکی باشتر لە سۆسیاڵ–دیمۆکراسی. لەسەر بنەمای فەلسەفەی مێتۆدۆلۆجی ئەو، واتا لابردنی هەڵە، باشترین شێوەی گەیشتن بە چڕات، باشترین چارەسەر پلە بەپلەی کێشەکانە، کە چڕات گرفتاری بووە. هەروەکو ئەوەی لە زانستدا پێشکەوتن پێویستی بە ڕەخنەکردنی هەمیشەیی هەیە، ئەوا لە سیاسەت و چڕاتیشدا ڕێگەی گەشەکردن و پێشکەوتن بەستراوە بە ئازادی ڕەخنەکاری و خستنەڕووی پێشنیارەکان و ڕێگەچارە جۆراوجۆرەکان و چارەسەرکردنی کێشەکان و

ئەو کارەی ئێمە دەتوانین ئەنجامی بدەین ئەمەیە، کە لەسەر ڕەوشی ئامادە کار بکەین و گۆڕانکاری تێدا ئەنجام بدەین

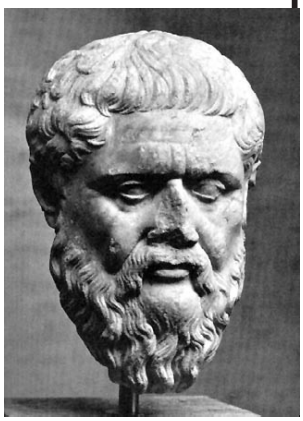

دەستەبەرکردنی گۆرانکاری بەپێی ئەو بنەمایانە. نهێنی پێشکەوتنی دیمۆکراسییەکانی خۆرئاوا لە سامان و سەرچاوە سروشتییەکانی ئەو دیموکراسیانەدا نادۆزرێتەوە، بەڵکو لە پێشزەمینەی ئازادی هزرین و رەخنەکاریدایە. بە دەربرینێکی دیکە، دیموکراسی هۆکاری سەرەکی گەشەکردن و بەرەوپێشچوونی ئابووری خۆرئاوا بووە. دیمۆکراسی توانستی ئەمە دەستەبەر دەکات، کە سیاسەتەکانی دەوڵەت وەکو گریمانەیەکیان لێبێت و دەبێت بەردەوام دەستکاری و ریفۆرمیان تێدا بکرێت. سیاسەترێژی خۆی لەخۆیدا لەخۆگرێ هەندێك پرسی پێشبینی نەکراوە و هەرچی هزرینی پێشوەخت و لێکۆڵینەوە و رەخنەگرتن لەبارەی ئەوە زێتر بێت، ئەوا توانستی سەرکەوتنی زۆرە. رەخنەگرتن شیمانەی لابردنی هەڵە زۆر دەکات. لە سیاسەترێژیدا تەنها نیازپاکی بەس نییە و بریارە سیاسییەکان گەرەکە بەردەوام تاقیبکرێنەوە، نە بەو مەبەستەی ئاستی سەرکەوتنیان دەرکەوێت، بەڵکو بە مەبەستی دیاریکردنی ناتەواوی و نەسازییەکانیان. بە پێچەوانەوە سیاسەتڤانان بەگشتی جەخت لەسەر بەڵگەکانی سەرکەوتنیان دەکەنەوە و لە گەران بەدوای هەڵەکانی بریارەکانیان خۆیان دەپارێزن، ئەمەش خۆی گرنگترین هۆکاری شکستهێنانە. هەڵە لە بریارە سیاسییەکاندا، هەر وەکو تیۆرییە زانستییەکان، کاتێك ئاشکرا دەبێت، کە رەخنەگرتن هەبێت و ئەمە خۆی پێویستی بە بوونی چڤاتی کراوە و پلۆرال هەیە. چڤاتی کراوە چڤاتێکە تێیدا سیاسەتەکانی دەوڵەت بەگوێرەی رەخنەکارییەکان بەردەوام گۆرانی بەسەردا دێت. هەڵبەتە گۆران لە سیاسەتەکاندا بە شێوەیەکی سەرەکی بەردەوام پێویستی بە گۆرانی ئەنجوومەنی دەسەڵاتداران هەیە. لەم رووەوە بوونی ئۆپۆزیسیۆنی رێکخراو و ئەگەری گواستنەوەی ئاشتیانەی دەستەڵاتی دەوڵەت لە گروپێکەوە بۆ گروپێکی دیکە مەرجی بەدیهاتنی چڤاتی کراوەیە. کەواتە دیموکراسی تەنها بە واتای میتۆدێك، کە بەپێی ئەوە زۆرینە دەستەڵاتداران هەڵدەبژێرن، ئەوە دیمۆکراسییەکی راستەقینە نییە. لەوانەیە زۆرینەی خەڵکی، بەو جۆرەی لە دیکتاتۆری شۆرشگێریدا روودەدات، دەسەڵاتدارانێك هەڵبژێرن، کە دوژمنی چڤاتی کراوە، رێکخراوە سڤیلی و ئازادەکان و رەخنەکاری بن. وەها تێگەیشتنێك لە دیموکراسی تێگەیشتنێکی فۆرمالی(صوری)یە. لەوانەیە چڤاتی کراوە نەتەنها لە لایەن ستەمکاران وکەمینەکان زیانی بەربکەوێت، بەڵکو لەوانەیە لە لایەن زۆرینەشەوە زیاندیدە بێت، کەواتە راستییەکەی دەشێت لە بەرانبەر ئەم زۆرینانەش بەرگری لە چڤاتی کراوە و دامەزراوە ئازادە دیمۆکراتیکەکان بکرێت. لەبەرئەوە ئەو دێماگۆگ و دیسپۆتیستانەی بە چەندین شێوەی تایبەتی جەماوەریان هاوڕیای خۆیان کردووە و بە ناوی پارێزگاریکردن لە خەڵکی چڤاتی کراوە و دامەزراوە دیمۆکراتیکییەکانیان لەنێو بردووە. هەڵبەتە مەرجی سەرەکی چڤاتی کراوە تۆلێرانسی (لێبوردەیی) سیاسییە. لەتەك ئەمەدا، لێبوردن لەهەمبەر ئەو گروپانەی ئانتی تۆلێرانس(دژ ەلێبوردەیی)ی دیمۆکراتیکن خەسارە بە بنیادی چڤاتی کراوە دەگەیەنێت، کەواتە لە کاتی ناچاری و بوونی هەرەشەی ترسناك، دەبێت دوژمنانی تۆلێرانس و هەوادارانی کاری توندوتیژی سەرکوت بکرێن.

لە روانگەی سیاسەتە ئابوورییەکانەوە، پۆپەر لایەنگری جۆرێك سۆسیال–

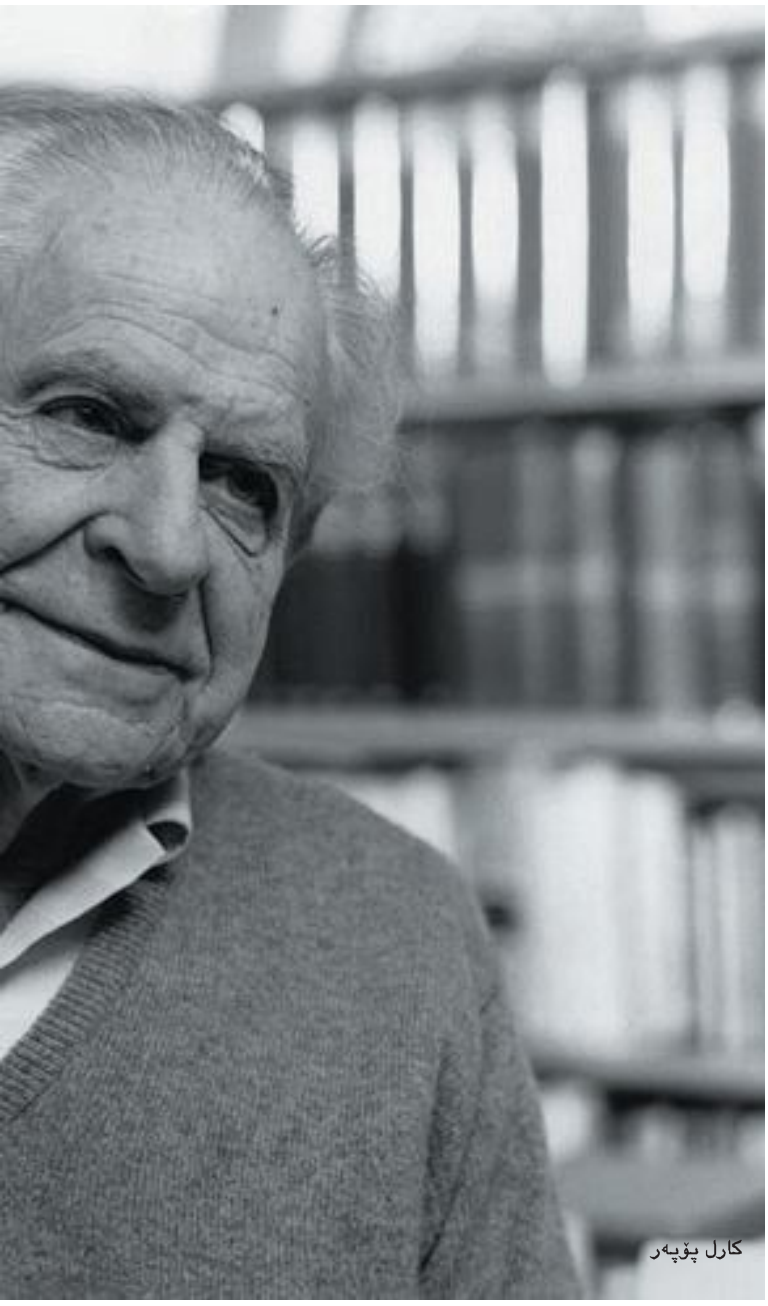

کارل پۆپەر

دیموکراسییە. بە تێروانینی ئەو ئازادیی ئابوورێی بێ سنوور و گەرەلاوژە خەسارە بە ئازادیٚ و دیموکراسی دەگەیەنێت. پۆپەر بەرگری لە دەوڵەتی خۆشگوزەران[112] و ئاواکردنی (یان بیناکردنی) دامەزراوەکان دەکات بۆ پارێزگاریکردن لە چینەکانی خوارەوە و

دەستێوەردانی دەوڵەت لە ئابووریدا. بە تێروانینی ئەو دەستێوەردانی دەوڵەت لە ئابووریدا هەرچۆنێك بێت کردەیەکی ناچارەکییە. دەوڵەت هەر هەڵوێستێك وەربگرێت، چ دەستێوەردان و چ جگە لەوە، ئەوا جۆرێکە لە دەستێوەردان لە کاروباری ئابووریدا. هەرچۆنێك بێت لە سەرمایەداری پێشکەوتوودا ئازادی تەواوی بازار بوونی نییە، لەبەر ئەوەیٚ ئەگەر دەوڵەتیش دەستتێوەرنەدات، ئەوا مۆنۆپۆلیستەکان هەلومەرجەکانی کێبەرکێ بە تەواوی لەنێو دەبەن. بە کورتی دەوڵەت دەبێت بۆ دابینکردنی ئازادیی ئابووریی هەمووان، بەرنامەرێژی و دەستێوەردان ئەنجاٚمبدات. بە دەربرینێکی دیکە، ئامانجی دەستێوەردانی ئابووریی دەوڵەت پێویستە گەرەنتی زۆرینەی ئازادیی ئابووری بێت. دەستێوەردانی کەمتر یان زۆرتر لە ئاستی پێویست بۆ گەیشتن بەم ئامانجە، خەسارە بە ئازادی، واتا ئامانجی سەرەکی ژیانی سیاسیی دەگەیەنێت. لەم بارەیەوە پۆپەر هۆشیارمان دەکاتەوە ((بێگومان گەورەترین مەترسی دەستێوەردان–تایبەت دەستێوەردارنی‌راستەوخۆ–ی زۆربوونی دەستەڵاتی دەوڵەت و بڵاوبوونەوەی بیرۆکراسییە. شتێکی کە دەبێتە هۆی زیادبوونی مەترسی ئەمەیە کەمتر کەسێکی لایەنگرانی دەستێوەردان نەنگییەك لەم بابەتەدا دەبیننن... گەرەکە هەم بۆ هێمنی و هەم بۆ ئازادی بەرنامەرێژی بکەین، لەبەرئەوەی تەنها ئازادی هێمنی دابیندەکات))[113]. بۆ دابینکردنی ئەم مەبەستە، دەسەڵاتی سیاسیی دەبێت پەرش و بڵاو بێت، لەبەر ئەوەی هەرجۆرە سێنترالیزەبوونێکی دەسەڵات مەترسی دیکتاتۆری هەیە. لەم رووەوە پرسی سەرەکی لە ژیانی سیاسییدا پەیوەست نابێت بە ناوەرۆك و ژمارەی دەسەڵاتداران (بەمجۆرەی لە فەلسەفەی کۆندا خرابووە روو)، بەڵکو پرسی سەرەکی پراکتیزەکردنی دەسەڵاتە و رێگەی نەهێشتنی دیسپۆتیزمیش رێگرتنە لە پراکتیزەکردنی دەسەڵات بە شێوەیەکی دیکتاتۆریانە. پرسی سەرەکی بریتییە لە ((چۆن دەتوانین دامەزراوە سیاسییەکان وەها رێکبخەین، کە تەنانەت دەسەڵاتدارە خراپەکان، یان ناشایستەکان نەتوانن خەسارە بە چڤات بگەیەنن))[114].

لە کایەی سیاسەتیی ئابووریدا دروشمی پۆپەر لە بەرانبەر تێروانینی لایەنگرانی سوودمەندخوازی، کە بەرگریاندەکرد لە زۆرترین شادی بۆ زۆرینەی تاکەکان، ئەمەیە دەبێت هەژاری و بەدبەختی خەڵکی نەهێڵین. بە دەربرینێکی دیکە، پێویستە لە جیاتی هەوڵدان بۆ ئاواکردنی یۆتۆپیا، هەوڵی نەهێشتنی کەموکورتییە باوە کۆمەڵایەتییەکان بدەین. پۆپەر لە کتێبی چڤاتی کراوە و دوژمنانیدا وەها دەبێژێت: لە نێوان هەموو ئایدیالە سیاسییەکاندا لەوانەیە ئایدیالی شاد و خۆشبەختکردنی خەڵکی مەترسیدارترین ئایدیال بێت. ئەمجۆرە ئایدیالە ئامانجەکەی دەگۆرێت بۆ سەپاندنی پەها باڵاکانی ئێمە بەسەر خەڵکانی دیکەدا، بۆ ئەوەی ئەوان لەوە تێبگەن، کە ئەوەی بە تێروانینی ئێمە زۆرترین گرنگی هەیە بۆ بەختەوەرکردنیان... وەها ئایدیالێك دەگۆرێت بۆ یۆتۆپیانیزم (یۆتۆپیاگەرایی) و ئاراستە رۆمانتیکییەکان. ئێمە دڵنیاین هەمووان لە چڤاتی تەواو و جوان و ئەندێشەیی (خیالی) ئێمەدا خۆشبەخت دەبن، بەڵام هەوڵدان بۆ دامەزراندنی بەهەشت لەسەر رووی زەوی، دەبێتە هۆی دامەزراندنی دۆزەخ، دەبێتە هۆی هەڵنەکردن، دەبێتە هۆی هەڵگیرسانی شەری ئاینزایی، و بە دابینکردنیٚ رزگاربوون لە رێگەی دەستەبەرکردنی، ئەوا دەزگای ئەنگیزاسیۆن (پشکنینی بیروڕا)ی لێدەکەوێتەوە))[115].

بە تێروانینی پۆپەر شێوەی درۆستکردنی یۆتۆپیا و دابینکردنی خۆشبەختی تەواو بۆ خەڵکی شتێکی نەزانراوە، بەڵام شێوەی کەمکردنەوە و نەهێشتنی کەموکوری و زیانە کۆمەڵایەتییەکاٚن تا ئاستێك زانراوە. نەهێشتنی بەدبەختی و زیان پاڵنەرێکی پراکتیکی و سۆزداری بەهێزتر لای ریفۆرمیستە کۆمەڵایەتییەکان دروستدەکات، نەك دابینکردنی خۆشبەختی و کامەرانی، کەواتە لە جیاتی قسەکردن لەبارەی دابینکردنی زۆرترین شادی بۆ زۆرینەی خەڵکی (بە شێوازەکەی بێنتهام)، دەبێت قسە بکرێت لەبارەی هەوڵدان بۆ نەهێشتنی زۆرترین رەنج و

بەدبەختی زۆرینەی خەڵکی.

لەبارەی پەیوەندی نێوان لۆجیکیی فەلسەفەی زانست و ئێپستمۆلۆجیی پۆپەر لەتەك هەزرە سیاسییەکەی چەندین بۆچوونی ناکۆك بوونی هەیە. رەخنەگرانی پۆپەر بروایانوایە تیۆرییە زانستییەکەی شۆرشگێرییە (بەو واتایەی جەختێ لەسەر پووچەڵکردنەوە دەکاتەوە)، لە کاتێکدا تیۆری ئەندازیاری پلە بەپلەی ئەو ریفۆرمیستانەیە. بۆ نموونە یەکێك لە رەخنەگرانی بە ناوی مایکل فریمان بروایوایە ئێپستمۆلۆجیی پۆپەر پووچەڵشیاوە، بەڵام فەلسەفە کۆمەڵایەتییەکەی دۆگماتیستیانەیە. بە تێروانینی فریمان ((لە ئاستی ئێپستمۆلۆجیدا، رەخنەی پۆپەر لە یۆتۆپیانیزم ئەوەیە، کە وەها تێروانینێك یاساکانی زانست رەت دەکاتەوە، بەڵام بەهۆی تێروانینی خۆی یاسا زانستییەکان هەمیشە ناجەخت و ناکۆتان. ئەمە خۆی لە دوو لایەنەوە رەخنەی یۆتۆپیانیزم لاواز دەکات: یەکێکیان دانانی هەر تیۆرییەکیی کۆمەڵایەتی بە یۆتۆپیا گەرەکە هەمیشە ناجەخت (نایەکلاییکەرەوە) بێت، و دووەم ئەمەیە لەبەر ئەوەی پۆپەر خۆی ئەمە دووبارە دەکاتەوە مەرجی گیانی زانستیانە بەدەستهێنانی بەردەوامی بەڵگە پووچەڵکارەکانی یاسا ناجەختەکانە، پێدەچێت تیۆرییەکەی ئەو لەبارەی گەشەسەندن و پەرەسەندنی زانست و زانین تاقیکردنەوە یۆتۆپییەکان یاساغ نەکات، بەڵکو لەوانەیە هانیشیان بدات)) [16].

ئێرنێست گێلنەر، یەکێکی دیکەیە لە رەخنەگرانی، بروایوایە ((لە نێوان فەلسەفەی زانست و تیۆرییە کۆمەڵایەتییەکەی پۆپەر هەم هاوسەنگی و یەکێتی و هەم ناهاوسەنگی و گرژی بوونی هەیە. فەلسەفە کۆمەڵایەتییەکەی لایەنگری فەزیلەتی کرانەوەیە، کە هاوتای کۆمەڵایەتی پووچەڵشیاوە بەڵام گرژییەکی دیاریش بوونی هەیە، لە زانستدا کرانەوە بە واتای زۆرترین خۆ لەقەرەدانی مەترسی، بەڵام لە پرسە کۆمەڵایەتییەکاندا پێچەوانەکەی ڕێپێدراوە)) [17].

سەرچاوە:

حسین بشیریە: تاریخ اندیشەهای سیاسی در قرن بیستم (لیبرالیسم و محافظەکاری)، جلد دوم، چاپ هشتم، نشرنی، تهران، 1387، فصل اول و فصل دوم.

پەراوێزەکان

[1] Logical Positivism

[2] Logik der Forschung ئەم کتێبە بە ناوونیشانی The Logic of Scientific Discovery بە زمانی ئینگلیزی و بەمجۆرە بۆ فارسی وەرگێردراوە: کارل ریموند پوپر، منگق اکتشاف علمی، ترجمە حسین کمالی، (تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1370).

[3] The Open Society and its Enemies

کارل ریموند پوپر، جامعه باز و دشمنان ئن، ترجمه عزت الله فولادوند، (تهران، خوارزمی، 1364-1369)، 4ج.

[4] The Poverty of Historicism

کارل ریموند پوپر، فقر تاریخیگری، ترجمه احمد ئرام، (تهران، خوارزمی، 1354).

[5] Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge

کارل ریموند پوپر، حدس ها و ابگال ها: رشد شناخت علمی، ترجمه احمد ئرام، (تهران، شرکت سهامی انتشار، 1368).

[6] Objective Knowledge: An Evolutionary Approach

کارل ریموند پوپر، شناخت عینی، برداشتی تکاملی، ترجمه احمد ئرام، ویراسته سیروس پرهام، مجموعه اندیشەهای عصر نو، (تهران، علمی و فرهنگی، 1374).

[7] Induction (استقرایی)

[8] Observation (مشاهده)

[9] Uncertainty Principle (اصل عدم قطعیت)

[10] Realism and the Aim of Science

کارل ریموند پوپر، واقیعگری و هدف علم، ترجمه احمد یرام، (تهران، سروش، 1372).

[11] The Open Universe: An Argument for Indeterminism

[12] Quantum Theory and the Schism in Physics

[13] Piecemeal social engineering

[14] Open Society

[15] Historicism

[16] کارل ریموند پوپر، جستجوی ناتمام، ترجمه ایرج علی ئبادی، ویراسته چیاو موحد، مجموعه اندیشەهای عصر نو، (تهران، سازمان انتشارات و موزش انقلاب اسلامی، 1369)، ص95.

[17] همان، ص97.

[18] Deduction (استنتاج)

[19] Karl Raimund Popper, Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge,

.London, 1972, p.46
[20] Refutation
[21] Falsifiability مەبەست پووچەڵکردنەوەی هەموو ئەو تیۆرییە زانستیانەیە، کە کێشەکانیان بان هەڵەکانیان دیاریدەکرێن و پووچەڵ دەکرێنەوە دواتر پەرە بە تیۆرێکی دیکە دەدرێت و لەجێی تیۆرییەکەی پێشووتر دادەنرێت، ئەمەش بە ئامانجی پێشخستنی هەمیشەیی تیۆریی زانستییە (وەرگێر)
[22] Pseudoscience نازانست، شێوە زانست یان نیمچە زانست، لە دوو برگە پێکهاتووە، برگەی یەکەم Pseudo پێشگرێکە بە واتای بچووککردنەوە، یان نیمچە یان ساختە دێت یان نەرێکردن، برگەی دووەمیش Science، کە واتای زانست دەبەخشێت. لە فارسیدا (شبه علم) و لە عەرەبیدا (علم کاژب)ی بۆ دانراوە. پسیدۆساینس (نیمچەزانست)، یەکێکە لە دیسپلینەکانی فەلسەفەی زانست، کە تیۆریی و مێتۆدە زانستییەکان لە نازانستییەکان دەردەخات. بۆ نموونە هەندێک لە تیۆردارێژانی فەلسەفەی زانست وەکو کارل پۆپەر، باوەڕییان وایە یەکێک لە پێوەرەکانی جیاکردنەوەی زانست لە شێوەزانست (یان نیمچەزانست) پووچەڵشیاوییە. بڕیارەکانی پسیدۆساینس بە گەشتی پووچەڵنەشیاون، لە کاتێکدا بڕیارە زانستییەکان شیاوی پووچەڵکردنەوە و هەڵەدیاریکردنیانە. (وەرگێر)
[23] Error elimination
[24] جستجوی ناتمام، ص47.
[25] Bryan Magee, Modern British Philosophy, London, 1971, p.73.
[26] Conjectures and Refutations, p.46.
[27] Intuition (شهود، روون و ئاشکرایی)
[28] جستجوی ناتمام، ص63.
[29] Fallibility (خطا پـذیری)
[30] Refutable
[31] Testable
[32] Modern British Philosophy, p.73.
[33] جستجوی ناتمام، ص96.
[34] Meaningless
[35] جستجوی ناتمام، ص55.
[36] همان، ص59.
[37] همان، ص63.
[38] Meaningful
[39] Demonstrable
[40] Quantum Theory and the Schism in Physics, p.199–211.
[41] Ibid, p.199–211.
[42] Ibid, p.199–211.
[43] Karl raimund Popper, Quantum Theory and the Schism in Physics, London, 1982, p.199–211.
[44] بریان مگی، پوپر، ترجمه منوچهر بزرگمهر، (تهران، انتشارات خوارزمی، 1359)، فصل4.
[45] Openness
[46] Sufficient
[47] Karl Raimund Popper, The Open Universe: An Argument for indeterminism, London, 1982, p.130.
[48] Deterministic
[49] Ibid, p.127.
[50] Ibid, p.XX.
[51] ibid, pp.1–2.
[52] Ibid, p.41.
[53] Ibid, pp.127–128.
[54] Karl Raimund Popper, Objective Knowledge: An Evolutionary Approach, Oxford, 1979, p.108.
[55] Ibid, preface.
[56] Ibid, p.242.
[57] پوپر، فصل 5.
[58] Karl Raimund Popper, The Logic of Scientific Discovery, London, 1968, p.111.
[59] Conjectures and Refutations, p.30.
[60] Closed Society
[61] Free Thinking
[62] Dogmatism
[63] Authoritarianism
[64] Essentialism
[65] Oracular
[66] جامعه باز و دشمنان ئێن، ج3، ص676.
[67] همان، ص675.
[68] همان، ص679.
[69] همان، ص687.
[70] همان، ص688–689.
[71] همان، ص716.
[72] همان، ص729.
[73] همان، ص730.
[74] همان، ص735.
[75] World-historical Personality
[76] همان، ص758.
[77] جامعه باز و دشمنان ئێن، ج4، ص858.
[78] همانجا.
[79] Historical Prophecy
[80] Noumenon (فەلسەفەی کانت، دەرنەکەوت)
[81] Appearance
[82] Substantial
[83] accidental
[84] همان، ص893 و 894.
[85] همان، ص860.
[86] همان، ص911.
[87] همان، ص919.
[88] Classless Society
[89] همان، ص920.
[90] همان، ص941.
[91] همان، ص957.
[92] همان، ص1013.
[93] Materialism
[94] Materialistic interpretation of history
[95] همان، ص897.
[96] همان، ص1024.
[97] همان، ص1034.
[98] همان، ص1026.
[99] همان، ص1027.
[100] همان، ص1027.
[101] همان، ص1039.
[102] Scientific Socialism
[103] Utopian Socialism
[104] Class Consciousness
[105] همان، ص1040.
[106] Holist
[107] Sociology
[108] Karl Raimund Popper, Poverty and Historicism, London, 1957, pp.79–80.
[109] Ibid, p.68.
[110] Ibid.
[111] Ibid, p.97.
[112] welfare State
[113] پوپر، فصل های 6 و 7.
[114] همان جا.
[115] Michael Freeman, "Sociology and Utopia: reflection on the social philosophy of Karl Popper", British Journal of Sociology, (March 1975), no.26, pp.31–32.
[116] Ibid.
[117] Ernest Gellner, The Legitimation of Belief, Cambridge, 1974, p.172.